

Gènere i justícia penal

Lorraine Gelsthorpe

Revisió a càrrec de
Lorena Guardiola Marín

PID_00236220

Temps de lectura i comprensió: **5 hores**

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Temes generals relacionats amb el gènere, la delinqüència i la justícia penal	7
1.1. Gènere i justícia penal	7
1.2. Les conseqüències d'un desequilibri en la distribució de gèneres en la justícia penal	8
2. Dones i control informal	10
2.1. Dimensions de gènere del control	10
3. Dones i condemnes	11
3.1. Dones delinqüents i les seves activitats relacionades amb la delinqüència i les seves necessitats	11
3.2. Confusió entre riscos i necessitats	12
3.3. Què sabem sobre les dones i la justícia penal?	13
3.4. Són sentenciats de manera diferent homes i dones?	14
3.5. Temes dominants a la sala del tribunal	20
3.6. Condemnes de dones que són mares	22
3.7. Estereotips de gènere i doble desviació	24
4. El creixent empresonament de dones	27
4.1. Per què ha augmentat l'empresonament de dones?	28
5. Dones i sancions de prestació de serveis a la comunitat	32
5.1. Dones i mesures penals alternatives a la presó a Espanya	33
6. Què funciona amb les dones?	39
6.1. Capacitat de resposta del gènere	39
6.2. Noves iniciatives	40
7. Dones i sistema penitenciari espanyol	43
7.1. Creació i evolució del sistema penitenciari femení a Espanya	43
7.2. Situació actual a les presons de dones	46
7.2.1. Perfil de les dones internes en presons espanyoles	46
7.2.2. Programes d'intervenció en presons de dones a Espanya	50
7.2.3. Conseqüències del pas per la presó	54

8. Homes i masculinitat.....	56
8.1. Preguntes amb respostes	56
Resum.....	58
Bibliografia.....	61

Introducció

En aquest mòdul abordarem una sèrie de qüestions relacionades amb el gènere i la justícia penal, entre les quals hi ha la necessitat de considerar els controls informals sobre dones, la cavalleriesitat i el paternalisme judicial percebuts sobre les dones delinqüents, el càstig dels delictes contra els rols de gènere (allò que de vegades es descriu com a *dobles desviació*) i l'ús creixent de les penes de presó per a les dones, si bé aquest tema s'aborda específicament en l'apartat "Women in prison" del mòdul "Specific topics".

Aquest mòdul també tracta de qüestions de sentències i destaca alguns avenços positius relatius a la dona i la justícia penal i el que sabem sobre "el que funciona" amb les dones. Com que l'atenció se centra més en el "gènere" que en les dones, el mòdul inclou un apartat que planteja algunes preguntes sobre els homes i la justícia. El mòdul s'acaba amb unes reflexions sobre el que encara no s'ha abordat en termes de reconeixement de les dones delinqüents com a víctimes i no solament com a delinqüents. Les experiències de la gent amb la justícia penal, siguin on siguin, també poden reflectir les interseccions complexes d'injustícies que caracteritzen la seva vida. En aquest sentit, el gènere pot ser solament un factor (o variable) que cal tenir en compte.

Objectius

Amb l'estudi d'aquest mòdul didàctic assolireu els objectius següents:

- 1.** Potenciar la conscienciació sobre la naturalesa i complexitat de la legislació de les dones en el sistema de justícia penal i més enllà, incloent-hi els controls informals.
- 2.** Ampliar el coneixement de les condemnes a dones, incloent-hi l'ús de l'empresonament.
- 3.** Facilitar una comprensió crítica dels temes dominants en justícia penal que informen de les respostes a les dones que infringeixen la llei.
- 4.** Ampliar el coneixement “del que funciona” amb les dones.
- 5.** Aprofundir en la comprensió crítica del que podria ser una resposta “justa” a les dones que infringeixen la llei i en què erren els sistemes actuals.

1. Temes generals relacionats amb el gènere, la delinqüència i la justícia penal

Aquest mòdul se centra sobretot en les dones. La pregunta immediata és per què fa falta aquest enfocament especial. L'enfocament específic sobre les dones i la justícia penal es deu al fet que tant la teoria com la recerca criminològica han girat al voltant dels homes i el que se sap sobre els homes (vies d'accés a la delinqüència) i la justícia (el que és "just" i el que funciona amb els homes), i s'ha suposat simplement que era rellevant per a les dones també, malgrat que no és així necessàriament. De fet, les dones han estat descrites com "idees correccionals *a posteriori*" (Ross i Fabiano, 1986). No es tracta solament d'omplir un buit en el coneixement, sinó que es tracta d'ampliar el nostre coneixement perquè puguem entendre més clarament com el gènere –com a constructe social– afecta la concepció, l'aplicació i l'impacte de la "justícia".

1.1. Gènere i justícia penal

L'article 7 de la Declaració universal dels drets humans de les Nacions Unides (ONU) diu el següent:

"Tothom és igual davant la llei i té dret, sense cap distinció, a la mateixa protecció de la llei".

ONU, *Declaració universal dels drets humans* (1948)

No obstant això, la idea que tothom és igual davant la llei és problemàtica. Sovint les pràctiques de la justícia penal afecten les persones de manera diferent en funció del gènere (l'ètnia, l'edat, la classe social i la identitat sexual també són factors que poden afectar el funcionament i l'impacte de la llei).

Un dels problemes és que les definicions dominants de la masculinitat han afectat tant homes com dones en el sistema de justícia penal, ja que és un sistema que ha estat "informat" i dissenyat d'acord amb la comprensió dels homes, amb l'home com a delinqüent i víctima, i amb les necessitats dels homes.

Això de vegades es justifica amb l'argument que la criminologia i la justícia penal s'han de centrar en l'anàlisi del delicte. En efecte, és cert que els homes predominen en els sistemes de justícia penal. La majoria dels "delinqüents coneguts" són homes; les dones representen menys d'un de cada cinc arrestos en algunes jurisdiccions. D'altra banda, moltes de les persones que administren el sistema de justícia penal són homes, sia policies, jutges, fiscals, advocats defensors o funcionaris de presons. Aquesta situació es repeteix a escala internacional i al llarg de la història.

Lectures recomanades

J. Brown; F. Heidensohn (2000). *Gender and policing*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

J. Martin; N. Jurik (1996). *Doing justice. Doing gender*. Thousand Oaks (CA): Sage.

Activitats de revisió

- Penseu un moment com el gènere afecta les experiències d'homes i dones quan entren en contacte amb el sistema de justícia penal.
- Com influeix el gènere en les percepcions dels delinqüents i les víctimes? Hi ha cap diferència?

Esbrineu el següent:

- Quina proporció de delinqüents són homes i quina proporció de delinqüents són dones a Espanya (per regió o municipi)?
- Quina proporció de víctimes són homes i quina proporció de víctimes són dones a Espanya (per regió o municipi)?
- Quina proporció dels professionals que administren el sistema de justícia penal són homes i quina proporció són dones a Espanya (per regió o municipi)?
- Quina proporció d'homes i quina proporció de dones dels professionals que administren el sistema de justícia penal són en llocs de responsabilitat (per regió o municipi)?

Tingueu en compte el següent:

- Hi hauria cap diferència per a les víctimes i els delinqüents si tots els professionals fossin homes o si tots fossin dones? Quines us sembla que serien, aquestes diferències? Tindria cap importància? Per què?

1.2. Les conseqüències d'un desequilibri en la distribució de gèneres en la justícia penal

Les conseqüències d'un desequilibri en la distribució de gèneres en els sistemes de justícia penal afecten les dones de dues maneres principals:

- En primer lloc, es considera que les reaccions davant de les dones com a delinqüents són sovint desiguals en comparació amb les reaccions davant dels homes com a delinqüents.
- En segon lloc, són tractades de manera diferent com a víctimes, en concret quan són víctimes de la violència dels homes.

Aquestes diferències reflecteixen àmpliament els supòsits culturals i ideològics que operen pel que fa a les dones. De fet, alguns escriptors feministes com Carol Smart i Adrian Howe han assenyalat que és important examinar els àmbits d'aplicació de la justícia penal (policia, fiscals, serveis de defensa legal, tribunals i presons) i tenir en compte com es construeix el gènere en aquests entorns institucionals.

Així, l'experiència de les dones dins el sistema de justícia penal és informada sens dubte pel constructe del gènere. Per a entendre-ho, potser ens hem de fixar en el que passa fora del sistema de justícia penal. En efecte, el context de la regulació i del control de les dones (com a delinqüents o víctimes) ha de partir d'un examen del "patriarcat" i les "relacions patriarcals", perquè s'argumenta que aquests conceptes determinen l'estatus social, polític i econòmic de les dones –juntament amb altres factors rellevants com ara l'origen ètnic, la classe

Sexe i gènere

Cal assenyalar que *sexe* i *gènere* es confonen sovint i que *gènere* es fa servir de vegades com a sinònim de *sexe* (és a dir, la masculinitat o feminitat biològica). *Gènere*, però, no denota feminitat o masculinitat en un sentit biològic o fisiològic, sinó que es refereix a les normes culturalment determinades de masculinitat i feminitat. Així, el comportament que desenvolupen homes i dones i els papers que adopten reflecteixen tant "aprenentatge" com "naturalesa". L'impacte del gènere en les polítiques i pràctiques institucionals, per tant, es pot considerar sobre la base de la "masculinitat hegemònica".

Lectures complementàries

C. Smart (1976). *Women, crime and criminology*. Londres: Routledge and Kegan Paul.

A. Howe (1994). *Punish and critique. Towards a feminist analysis of penalty*. Londres: Routledge.

social, l'edat i la identitat sexual–, i que en darrera instància donen forma a les seves experiències com a delinqüents i víctimes i a la manera en què el sistema de justícia penal les afecta.

El patriarcat i les relacions patriarcals

El patriarcat i les relacions patriarcals es poden descriure com relacions de poder. El patriarcat es defineix generalment com un sistema social o de govern en què el pare o l'home més gran és el cap de família i la descendència es traça per línia masculina o un sistema social o de govern en què els homes tenen el poder i les dones n'estan en gran manera excloses. Dit d'una manera més senzilla, en el context de la justícia penal això vol dir que els homes i les necessitats dels homes dominen, i que la justícia penal reflecteix l'ampli poder dels homes en la societat.

2. Dones i control informal

Hi ha moltes formes diferents de regulació moral i social de les dones. En certa manera, l'estudi de les dones "delinqüents", "desviades" o "infractores de la llei" no es pot separar de l'estudi de la manera com es defineixen i controlen totes les dones en la societat.

El control social

El concepte de *control social* ha atret l'atenció dels teòrics durant un temps, tant si es relaciona amb el "control directe" –restriccions i limitacions reals o possibles (supervisió) i càstigs legals que es poden mobilitzar contra el comportament infractor–, amb el "control intern" –processos de socialització i "internalització" pels quals els individus absorbeixen conjunts de normes, valors i creences dels pares i professors– i amb el "control indirecte" –que també parteix de l'afecció als pares, mestres o companys. El control intern i l'indirecte, per descomptat, són "informals", mentre que el càstig legal és "formal". No obstant això, la supervisió dels pares és informal, encara que sigui una forma "directa" de control, ja que no involucra el sistema de justícia penal.

2.1. Dimensions de gènere del control

En totes les societats, pel que fa, per exemple, a la sexualitat, la maternitat, la prostitució, l'avortament, l'alcoholisme i la jubilació, abunden les idees i els estereotips sobre les dones. Es disciplina, s'administra, es corregeix i es castiga les dones i nenes com a presoneres, companyes, pacients, mares i víctimes, amb empresonament, medicalització, custòdia i estereotips culturals.

Preguntes i tasques de revisió

- Refresqueu els coneixements que teniu sobre el que se sap de les dones i el crim –vegeu, per exemple, la referència següent:
C. Kruttschnitt (2013). "Gender and crime". *Annual review of sociology* [en línia] (vol. 39, pàg. 291-308).
- Tenint en compte el que heu llegit sobre les diferències clau en delinqüència per part d'homes i dones, i tenint en compte el que ens diuen els estudis d'autoinformes sobre els delictes comesos per nens i nenes, quines diferències esperaríeu trobar en relació amb els sistemes de control i càstig?

Lectures recomanades

Sobre les dones i el control social, consulteu les obres següents:

G. Balfour; E. Comack (eds.) (2006). *Criminalizing women*. Halifax: Fernwood Publishing.

M. Cain (ed.) (1990). *Growing up good. Policing the behaviour of girls in Europe*. Londres: Sage.

B. Hutter; G. Williams (eds.) (1981). *Controlling women. The normal and the deviant*. Londres: Croom Helm / Oxford University Women's Studies Committee.

Lectures complementàries

Sobre el control social, consulteu les obres següents:

J. Chriss (2013). *Social control. An introduction*. Cambridge: Polity Press.

S. Cohen (1985). *Visions of social control: Crime punishment and classification*. Cambridge: Polity Press.

P. Conrad (1992). "Medicalization and social control". *Annual review of sociology* (vol. 18, pàg. 209-232).

M. Foucault (1973). *The birth of the clinic: An archaeology of medical perception*. A. Sheridan (trad.). Londres: Tavistock.

M. Foucault (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison*. A. Sheridan (trad.). Nova York: Vintage Books.

Fixeu-vos fins a quin punt aquests textos presten atenció al concepte de *gènere*.

3. Dones i condemnes

En tots els països en què es recullen dades estadístiques de manera periòdica, la majoria dels condemnats i la majoria dels subjectes de les sentències judicials són homes. En termes generals, els delictes comesos per les dones difereixen en diversos aspectes importants dels delictes comesos pels homes: no són tan comuns, ni tan freqüents, ni generalment tan greus. Als països occidentals i als Estats Units d'Amèrica, Austràlia, el Canadà i Nova Zelanda, almenys, les dones que delinqueixen cometem sobretot delictes relacionats amb la propietat (tenint en compte diferents termes i definicions legals en el context internacional).

3.1. Dones delinqüents i les seves activitats relacionades amb la delinqüència i les seves necessitats

Com dèiem en la introducció, l'estudi de la delinqüència s'ha centrat històricament en els homes, i el tractament de les dones en el sistema de justícia penal s'ha imbuït de supòsits sobre els homes. Quan les dones delinqüents no han estat ignorades, han estat patologitzades i tractades com a anormals.

Fa poc que hem començat a reconèixer els relats més matisats de les vies d'accés de les dones a la delinqüència, amb el reconeixement que les dones no delinqueixen tant com els homes i que la seva conducta delictiva és en bona part de caràcter menys greu. Hi ha hagut pànic moral periòdic sobre els delictes de les dones, sobretot en relació amb la delinqüència violenta i les "bandes de noies", però els arguments en aquest sentit difícilment se sostenen en vista de les proves desvelades per la recerca i l'anàlisi estadística dels patrons de delinqüència.

La pobresa apareix com un factor molt predominant en la vida de les dones delinqüents. A més, la bibliografia de recerca i els professionals del sector penitenciari han enviat missatges coherents sobre les dones delinqüents que expliquen que les delinqüents solen tenir un historial de necessitats insatisfetes relacionades amb la victimització sexual i violenta, la salut física i mental, l'habitatge i els ingressos, i la formació i l'ocupació. L'abús de substàncies i les responsabilitats de cuidar-se dels nens sovint agreugen aquests problemes.

Els estudis sobre el desistiment serveixen per a destacar la complexitat dels factors relacionats amb les vies d'accés de la dona a la delinqüència, i en relació amb les vies de sortida de la delinqüència, apunten la necessitat d'una disposició àmplia que es pugui adaptar individualment. Els professionals que treballen en l'àmbit penitenciari, i també els investigadors, donen suport a la idea que hi pugui haver relacions indirectes entre l'abús i la salut mental, la

participació en el mercat laboral i l'abús de substàncies –factors tots associats amb el risc de reincidència. En altres paraules, la “victimització” crea seqüeles psicològiques que poden comportar conductes delictives.

3.2. Confusió entre riscos i necessitats

Una qüestió important es refereix a la confusió entre riscos i necessitats en el tractament de les dones delinqüents. En els darrers anys, les autoritats penitenciàries paren cada vegada més atenció a l'avaluació dels riscos i les necessitats dels delinqüents. Aquest augment de l'atenció a l'avaluació de riscos i necessitats es pot considerar una manifestació contemporània de dues preocupacions residuals: predir la delinqüència futura i determinar “el que funciona”.

Un dels models més influents en aquest camp és el desenvolupat per Andrews i Bonta a la dècada dels anys vuitanta, formalitzat el 1990 i que tots coneixem com el model RNR (Risc-Necessitat-Responsabilitat). Aquest model estableix tres principis bàsics per al tractament d'infractors, que, tal com recullen Redondo, Martínez i A. Pueyo (2011), es resumeixen en:

1) El principi de risc: per a dur a terme una intervenció més apropiada a les seves característiques, cal avaluar i predir el risc de reincidència del subjecte i els que tinguin uns nivells de risc més alts han de rebre intervencions més intenses. Es diferencia entre factors de risc estàtics (característiques del subjecte no modificables) i dinàmics (cognicions o actituds, també coneguts com a necessitats criminològiques).

2) El principi de necessitat: per a reduir la reincidència, el tractament s'ha de centrar en les necessitats criminològiques (factors de risc dinàmics que per al subjecte tenen una relació empírica directa amb la conducta delictiva. Els principals són: actituds antisocials fermament instaurades en el subjecte, tenir amics/companys delinqüents, abusar de substàncies tòxiques, dèficits en la capacitat de resolució de problemes i presentar alta hostilitat envers altres) i no en altres objectius hipotètics (educatius, laborals, assertivitat, autoestima, etc.).

3) El principi de responsabilitat: el tractament s'ha d'aplicar en funció de les dificultats concretes de cada individu.

Seguint aquest plantejament, podem concloure que els factors estàtics defineixen el risc mentre que els dinàmics defineixen les necessitats.

No obstant això, com han posat de manifest els investigadors canadencs Hannah-Moffat i Shaw (2003) –amb ressonàncies internacionals–, la recerca que dóna suport a aquestes eines d'avaluació rares vegades té en compte les característiques de gènere, ètnia o qualsevol altre tipus d'estratificació dels riscos i les necessitats. A més, les delinqüents se solen caracteritzar per una alta puntuació en “necessitats” i baixa en “risc”, però a la pràctica, i en el moment

de dictar sentència, se solen confondre tots dos conceptes. En conseqüència, s'incrementa el nombre de dones en el sistema de sentències o en termes de "risc", que arriba a dominar els enfocaments globals dels estudis sobre dones delinqüents.

Un bon exemple d'això podria ser el document del Grup de Treball sobre Dones Condemnades d'àmbit Federal al Canadà, de 1990, titulat *Creating choices* ('Com crear opcions'). El grup de treball va recomanar tancar l'única penitenciària per a dones que hi havia i substituir-la amb instal·lacions regionals que reconeixien el baix risc i les necessitats i experiències específiques de les dones. Al costat d'aquestes noves iniciatives, però, s'han obert instal·lacions d'alta seguretat i ha augmentat l'ús d'instruments d'avaluació pensats per a homes (Hannah-Moffat i Shaw, 2003).

Activitats de revisió

- Què es dona per descomptat sobre les dones com a delinqüents i com a víctimes a Espanya?
- Què se'n sap?
- Quina seria la manera més adequada de saber-ho?

3.3. Què sabem sobre les dones i la justícia penal?

Fins ara, les qüestions més comunes sobre les dones i la justícia penal han girat al voltant de la idea que tan important és centrar-se en els controls informals com en els controls oficials sobre les dones i les nenes, la cavalleriesitat (la idea que les dones s'han de protegir en certa manera dels rigors de la justícia penal i rebre indulgència inequívoca de la policia i en la sala del tribunal) i la "doble desviació" (per la qual es percep que les dones han infringit tant els estereotips de gènere com la llei, i per tant reben un càstig més sever que altres dones o homes).

En alguns països se sap molt poc sobre les possibles diferències en el tractament d'homes i dones, però igualment diversos autors han revisat o investigat el tractament respectiu de dones i homes en els tribunals, encara que no n'hi ha gaires que sembli que donin suport directament a la idea de la "cavalleriesitat" o "indulgència" envers les dones malgrat que aquesta afirmació és molt esmentada en el tractament de les dones en els sistemes de justícia penal.

Hi ha molts investigadors britànics i nord-americans, per exemple, que assenyalen les complexitats de les sentències. Al Regne Unit, diversos investigadors han observat que les dones que s'ajusten als rols convencionals són tractades amb més indulgència que les que no s'hi ajusten. Hedderman i Gelsthorpe (1997) han assenyalat diferències entre les dones "amb problemes" i les dones "problemàtiques". Aquelles mereixen més indulgència que aquestes, encara que, en realitat, amb no gaire diferència. Als Estats Units d'Amèrica, Daly (1994) va trobar que eren els nens i la família, més que no pas les dones

mateixes, els que eren tractats amb cavalleriesitat o paternalisme jurídic, com també se n'ha dit, ja que els tribunals miraven de donar suport al teixit de la societat i conservar-lo.

Sens dubte, la baixa quota registrada de dones té conseqüències importants per a les dones que delinqueixen. Sovint són considerades “doblement desviades”, per exemple per haver transgredit no solament les normes socials, sinó també les normes de gènere. Com a conseqüència d'això, poden sentir que són castigades per partida doble, sobretot quan es tenen en compte les sancions informals i els processos estigmatitzants. Hi ha el doble perill de considerar les dones delinqüents pitjors que els homes: són alhora individus que fracassen i dones fracassades. Condry (2006) ofereix un exemple clar de l'impacte que l'estigma té sobre un grup majoritàriament de dones de famílies d'autors de delictes greus i assenyala que al Regne Unit els familiars dels autors de delictes greus són avergonyits, i que l'estigma té l'arrel en idees sobre la culpa i la contaminació familiars.

3.4. Són sentenciats de manera diferent homes i dones?

No sabem gaire cosa sobre si hi ha diferències en les condemnes d'homes i dones perquè se suposa que tots són iguals davant la llei i que el gènere no té cap paper en la sentència. Se suposa que la gravetat de la infracció, el dany causat i la percepció de culpabilitat individual són els elements que informen les decisions de condemna.

Alhora, comunament se suposa que els sistemes de justícia penal tracten les dones amb més indulgència que els homes. Es considera que tenen menys probabilitats de ser arrestades, processades, condemnades o empresonades que els homes. D'aquesta idea, se'n diu *hipòtesi de la cavalleriesitat*, ja que en el passat, i segurament encara avui, en alguns països, predominen els homes que prenen les decisions. Es pensa que els homes que dicten sentències responen davant les dones delinqüents de la mateixa manera que ho farien davant les seves esposes, filles i mares. Malgrat això, hi ha autors que descriuen el procés d'una manera molt diferent. Consideren que el sistema de justícia penal tracta les dones de manera discriminatòria i sexista, i pensen que les dones són castigades no solament per haver violat el dret penal, sinó també per haver-se desviat del seu paper sexual tradicional.

A primera vista, de vegades pot semblar que les estadístiques donen suport a la hipòtesi de la cavalleriesitat, ja que sovint mostren que se sentència una proporció molt més gran de dones que d'homes amb sancions prèvies al judici (on n'hi ha) en comptes de processar-les a la sala del tribunal. També mostren que es condemna amb penes que priven de llibertat una proporció més petita de dones que d'homes i que s'imposen multes i penes de llibertat condicional

Lectures recomanades

C. Hedderman; L. Gelsthorpe (eds.) (1997). “Understanding the sentencing of women”. *Home Office research study* (núm. 170). Londres: Home Office.

K. Daly (1994). *Gender, crime and punishment*. New Haven: Yale University Press.

R. Condry (2006). “Stigmatised women: Relatives of serious offenders and the broader impact of crime”. A: F. Heidensohn (ed.). *Gender and justice: New concepts and approaches* (pàg. 96-120). Cullompton: Willan.

(supervisió en la comunitat) a una proporció més gran de dones que d'homes. En comparació respecte dels homes, les dones també són condemnades a penes de presó més reduïdes.

Activitats de revisió

- Examineu les estadístiques de sentències de la vostra regió o municipi, i també les estadístiques per a tot Espanya. Què mostren les estadístiques de detencions, enjudiciaments i condemnes?
- Tenen cap validesa les afirmacions esmentades sobre el tractament diferencial d'homes i dones en els tribunals?
- Com podem entendre més bé les estadístiques? Quines altres preguntes hem de fer per a entendre-les més bé?

Quan les estadístiques de sentències mostren diferències, no vol dir per força que es tracti amb més indulgència les dones que els homes, per descomptat, sinó que són tractades de manera diferent. A més, no ens diu per què s'esdevenen aquestes diferències. Abans d'acceptar la hipòtesi de la cavallerositat, per tant, hem d'arribar a saber si aquestes diferències es deuen simplement al sexe de l'infractor o a alguna altra raó. És d'esperar que les persones amb cap o molt poques condemnes tinguin més probabilitats de ser sentenciades amb una disposició prèvia al judici –en comptes de ser processades–, que no pas les que tinguin molts antecedents penals, per exemple. Si són condemnades, és d'esperar que tinguin menys possibilitats de rebre una pena que les privi de llibertat que no pas les que tinguin molts antecedents penals. Per tant, hem d'examinar si hi ha cap prova que les dones són delinqüents “menys greus” i menys criminalment sofisticades que els homes, la qual cosa per si mateixa solament podria explicar les diferències en les sentències.

Com hem indicat abans, cometre delictes és una activitat aclaparadorament masculina; bona part de la delinqüència de les dones està relacionada amb delictes contra la propietat –i concerneix dones que roben per alimentar i vestir la família–. Fins i tot es considera que hi pot haver diferències dins les categories de delictes. En la categoria de delictes violents, per exemple, quins tipus de delictes cometen els homes i quin tipus de delictes cometen les dones? A Anglaterra i Gal·les, per exemple, hi ha hagut una gran inquietud sobre l'augment del nombre de dones que cometen delictes violents, però si ens fixem amb cura en els detalls, sembla que es tracta de casos de dones joves que cometen agressions lleus prop de pubs i discoteques, més que no pas venjances entre bandes. A més, com han assenyalat Steffensmeier i Schwartz (2009), un augment en la violència de les dones podria reflectir canvis en les respostes:

- La recerca sobre robatoris en botigues suggereix que les dones cometen els delictes menys greus, encara que seria interessant comprovar si aquesta recerca ha quedat desfasada. Farrington i Buckle (1984) han indicat que els homes i les dones poden robar articles diversos a les botigues, però les

dones no en roben tants i no tenen tant valor com els dels homes (si bé és important reconèixer que aquesta recerca és una mica antiquada).

- La prova que les dones reben un tracte preferencial de la policia simplement pel fet de ser dones és feble i complicada (Morris, 1987) i la recerca sobre condemnes ha revelat sovint resultats contradictoris. Potser podrem aprendre d'una sèrie d'estudis de recerca fets a Anglaterra i Gal·les, encara que el context cultural de la recerca a Espanya és òbviament important i caldrà considerar les característiques específiques de les condemnes.

Kapardis i Farrington (1981) van adoptar un enfocament experimental presentant a diversos jutges un delictes de robatori hipotètic i demanant-los que diguessin quina pena considerarien apropiada. Solament van fer variar el valor de la mercaderia robada i el sexe del delinqüent per comprovar l'efecte que tenien en la sentència el sexe del delinqüent i la gravetat de la infracció. Els investigadors van observar que no hi havia cap diferència en la condemna entre homes i dones pels delictes menys greus, però pels delictes més greus les dones eren tractades amb més indulgència que els homes.

En un altre estudi, Farrington i Morris (1983) van recollir les dades dels registres judicials de poc més de 100 dones i gairebé 300 homes (en un sol tribunal) i van observar que les dones eren tractades amb més indulgència que els homes. No obstant això, quan es tenia en compte la naturalesa de la infracció i les reincidències, van veure que les dones eren tractades de la mateixa manera que els homes. El sexe del delinqüent no estava relacionat amb la gravetat de la condemna, independentment d'altres factors. Les dones solament rebien condemnes menys severes perquè no havien comès delictes tan greus i tenien menys probabilitats de tenir antecedents penals. El tipus de delictes, els problemes puntuals i els antecedents penals eren les principals influències en les decisions sobre les condemnes.

Mair i Brockington (1988), d'altra banda, amb una metodologia diferent (aparellant acusades i acusats segons certes característiques, com el tipus de delictes), no van arribar a obtenir resultats tan clars. Van aplegar les dades de 225 dones i 950 homes que es van presentar en dos jutjats de primera instància (tribunals inferiors amb poders limitats de condemnes privatives de llibertat). Considerant les dades sense ponderar, les acusades van rebre menys condemnes en forma de serveis a la comunitat i van rebre més condemnes de llibertat condicional que els acusats.

Servei a la comunitat o càstig

En aquell moment, els serveis a la comunitat consistien en feines no remunerades a la comunitat com a càstig, i en la majoria de casos la llibertat condicional comportava sotmetre's a la supervisió d'un oficial de llibertat condicional. Ara hi ha una sola ordre de servei a la comunitat a Anglaterra i Gal·les a la qual els jutges poden afegir requeriments triats d'una llista en què n'hi ha dotze, com ara els tractaments de rehabilitació i les proves de control d'ús de drogues, els tocs de queda, les feines no remunerades i la supervisió. Cada condemna d'una ordre de servei a la comunitat, però, ha d'incloure un element de càstig, per la qual cosa no hi hauria mai simplement "supervisió", sinó més aviat

supervisió i feina no remunerada; per exemple, la feina no remunerada representa el “càstig”.

Encara que la situació canviava quan es comparaven grups aparellats, les dones, malgrat que estaven aparellades, tenien més probabilitats de rebre condemnes de llibertat condicional i menys probabilitats de ser multades que els homes. No obstant això, les disparitats en l'ús de les penes de presó es reduïen en aparellar els grups. En definitiva, no es va arribar a cap conclusió ferma.

Dominelli (1984) va dir que les dones eren tractades amb més severitat que els homes. Després d'examinar totes les ordres de prestació de serveis a la comunitat dictades en una àrea geogràfica a Anglaterra i Gal·les entre 1976 i 1981, va suggerir que les dones que van rebre ordres de prestació de serveis a la comunitat sovint havien estat condemnades per delictes menys greus i tenien menys antecedents penals que els homes en la seva mateixa situació. Malgrat això, si la sentència es basava en un enfocament clar del que es mereixien, es pot argumentar que es podria esperar que les dones que van cometre delictes seriosos i sense antecedents penals s'haurien de concentrar en les opcions de sentències més lleus. Així i tot, Dominelli no va examinar la pràctica penal sobre condemnes generals de l'àrea que va estudiar, i la seva afirmació que les dones eren tractades amb més severitat que els homes és, per tant, de dubtosa validesa. L'estudi hauria d'haver versat sobre el rang complet de les sentències dictades, en comptes d'estudiar-ne una de sola.

Moxon (1988) va suggerir més concloentment que les dones eren tractades amb més indulgència que els homes. Va examinar la pràctica penal sobre condemnes en els tribunals superiors (on els jutges tenen més poder per a empresonar les persones), i va observar que les dones eren més propenses que els homes a rebre penes no privatives de llibertat, fins i tot després de tenir en compte la naturalesa del delicte i els antecedents penals.

En canvi, en un estudi de dones que havien matat els seus fills i que va implicar l'anàlisi de 474 casos registrats entre 1982 i 1989 (Wilczynski i Morris, 1993), no es va trobar cap prova que les dones fossin tractades amb indulgència: les mares tenien menys probabilitats que els pares de ser condemnades per assassinat –eren declarades culpables de càrrecs menors, com homicidi (sovint per motius de responsabilitat disminuïda), i també tenien menys probabilitats de ser condemnades a presó i eren més propenses a rebre condemnes de llibertat condicional i internaments en institucions psiquiàtriques (encara que no cal suposar que els internaments en institucions psiquiàtriques s'experimentin com a condemnes més indulgents, i de fet, hi ha diferents interpretacions sobre el tema).

A Anglaterra i Gal·les es va dissenyar un altre estudi, basat en l'examen de més de tretze mil casos, per a mirar de fer front a les grans preguntes sobre el tractament sever o indulgent de les dones. Els jutges, adopten un enfocament

Els programes de llibertat condicional

Un programa de llibertat condicional als jutjats d'Anglaterra i Gal·les és una institució en què es presenten sentències al jutjat on l'acusat no rep altra pena que sotmetre's a unes condicions determinades. Una vegada complertes aquestes condicions (que podrien consistir simplement a demostrar bon comportament durant els dotze mesos següents), se li retorna la llibertat absoluta. En cas contrari, l'acusat torna a ser processat.

diferent quan es tracta de dones que quan es tracta d'homes? O les diferències en els patrons de sentències es poden explicar per les característiques diferents dels casos (és a dir, la gravetat del delicte i la culpabilitat)?

La recerca ha revelat algunes diferències interessants entre homes i dones quant a les condemnes (Hedderman i Gelsthorpe, 1997). Es va observar que les dones condemnades per robatori a les botigues (un delicte comú per a les dones) i per delictes de drogues eren menys propenses que els homes comparables a rebre una pena de presó, encara que els homes i les dones tenien les mateixes possibilitats d'anar a la presó per un primer delicte violent, i els reincidents, per exemple, eren igualment propensos a anar a la presó. No obstant això, la troballa més sòlida va ser que no hi havia un patró constant diferent en les condemnes de les dones: no eren més que tendències, que una informació més detallada sobre els casos concrets podria explicar.

La segona part d'aquest estudi (Gelsthorpe i Loucks, en Hedderman i Gelsthorpe, 1997) va obrir un nou camí en explorar amb entrevistes els punts de vista de 189 magistrats llecs i 8 magistrats remunerats en dictar condemnes. Les entrevistes van revelar la complexitat de les decisions preses a l'hora de sentenciar i van mostrar que molts dels factors més influents estaven relacionats amb el gènere. Les circumstàncies familiars, l'aparença i el comportament, per exemple, semblava que tenien una gran importància en els arguments dels jutges. Les dones tenien més probabilitats de ser considerades persones "amb problemes" que no pas de ser considerades persones "problemàtiques". Els magistrats eren més propensos a considerar el comportament delictiu de les dones –en comparació amb el dels homes– com una qüestió de supervivència o com a resultat de la provocació o la coerció, o atribuïble a algun trastorn mental o psicològic.

Terminologia

Els **magistrats** o **magistrats llecs** a Anglaterra i Gal·les són membres voluntaris de la comunitat que constitueixen jurats de magistrats per a tractar delictes relativament menors com furts, danys materials, desordres públics i algunes infraccions de trànsit. Els magistrats es constitueixen per trios i tots tenen el mateix poder de decisió, encara que només un, el president, parla al jutjat i presideix els processos. Un consultor legal qualificat està a disposició en tot moment.

Els **magistrats remunerats** (*stipendiary magistrate*) són advocats o assessors legalment qualificats designats per a processar casos al Jutjat de Magistrats (Magistrates' Court). Reben per això un salari (*stipend*) i tenen poders equivalents a tres magistrats llecs (*lay magistrates*). Se solen trobar als jutjats més transitats de les ciutats i grans poblacions.

Un dels estudis més coneguts que ha aconseguit analitzar la relació del gènere amb la severitat de les condemnes és l'estudi de recerca de Kathleen Daly (1994) als Estats Units d'Amèrica. Daly va analitzar els casos de dones i homes processats de manera rutinària en els tribunals de delictes greus –que s'ocupaven de delictes d'homicidi, agressions amb agreujants, robatoris, furts i delictes de drogues. Va presentar una anàlisi estadística de la disparitat en les condemnes d'una àmplia mostra de casos i després va formar una "mostra profunda" en comparar quaranta casos aparellats d'homes i dones condemnats per delictes semblants, examinant en cada cas els informes de recerca

previs a la sentència i les transcripcions de les observacions que els jutges van fer en el tribunal el dia de la sentència. En subministrar descripcions numèriques i narratives dels seus crims i càstigs, Daly subratlla les insuficiències de l'anàlisi estadística per si sola (com en altres estudis), encara que les seves conclusions després de l'anàlisi estadística de la indulgència envers les dones en les sentències, la comparació minuciosa dels casos aparellats i l'anàlisi dels relats indiquen que les diferències de gènere són insignificants quan es tenen en compte els detalls dels casos.

Un estudi més recent fet a Finlàndia, una societat amb la reputació d'haver arribat a un alt grau d'igualtat de gènere, va mostrar que el tractament preferencial a les dones delinqüents sovint assenyalat en relació amb els homes (als Estats Units d'Amèrica, per exemple) no s'observava a Finlàndia (Kruttschnitt i Savolainen, 2009). Caldria tanmateix dur a terme més estudis sobre la relació del gènere amb les sentències per a explorar la rellevància dels arguments de paternalisme, doble desviació i condemnes diferencials.

Activitats de revisió

Reflexioneu:

- Què se sap sobre la influència del gènere del delinqüent en les condemnes a Espanya?
- Hi ha estudis sobre aquesta influència en les condemnes?
- Com podem explicar estudis de recerca que arriben a resultats o conclusions diferents? Elaboreu una llista de possibles explicacions i factors que intervenen en la interpretació de les dades.
- Si haguéssiu de dissenyar un estudi per a examinar si hi ha diferències en la manera com són sentenciades les dones i la manera com ho són els homes, per on començaríeu?

Els resultats diferents poden significar simplement que els diversos mètodes de recerca (experimental, anàlisi d'aparellaments, anàlisi multivariant) tendeixen a produir resultats diferents. O podria ser que diversos tribunals en distintes àrees geogràfiques funcionin de maneres molt diferents. O bé que haguéssim de tenir en compte la importància de considerar el gènere dels delinqüents en comptes del sexe per a explicar les aparents disparitats en les sentències.

Com ja hem dit, el comportament relacionat amb el gènere és el comportament social que atribuïm a cadascun dels sexes; la masculinitat és una característica que normalment relacionem amb els homes, i la feminitat és una característica social que normalment relacionem amb les dones. Les consideracions de gènere descriuen els supòsits de què partim per a considerar si un comportament és apropiat o inapropiat per als rols sexuals, que es construeixen socialment, i no pas biològicament. Així, per tradició, s'esperava que les dones fossin passives, dependents, esposes i mares, etc., i els homes, actius, independents, que sustentessin la família. Per descomptat, es tracta de concep-

cions de comportament estereotipades. La pregunta és si avui dia continuen essent rellevants i si s'espera que les dones que s'asseuen davant un tribunal es comportin de certa manera.

3.5. Temes dominants a la sala del tribunal

A grans trets, un gran corpus d'estudis de recerca ha identificat tres temes principals que són particularment pertinents en relació amb les condemnes de dones: la **patologia**, la **domesticitat** i la **respectabilitat**. N'hi podríem afegir un altre, la **sexualitat**, que és ben rellevant per a les noies.

Per començar, les dones que entren en el sistema de justícia penal han estat descrites com a "incongruents", "fora de lloc" o "invisibles" (Worrall, 1990). El nombre relativament baix de dones que arriben als tribunals comporta que es consideri necessari trobar una explicació especial per a les que ho fan, de manera que les explicacions de la presència de dones en els tribunals s'han buscat en el discurs de la "patologia" i la "irracionalitat": la menstruació, les malalties mentals, la mala socialització i les llars trencades han estat algunes de les explicacions que s'han adduït. Els homes acusats no són considerats tan fora de lloc a la sala del tribunal, simplement perquè són més nombrosos, per la qual cosa la seva reincidència s'explica de diverses maneres en el discurs de la "normalitat" i la "racionalitat". És probable que la seva conducta delictiva es consideri el producte de factors com la cobdícia, l'avorriment i la pressió del grup a què pertanyen. Aquesta mena d'explicacions del comportament diferents per a dones i per a homes poden influir en el tractament posterior que en faci el sistema de justícia penal.

A més, hi ha certs factors que sembla que influeixen en les condemnes de les dones, però no pas en les dels homes. Farrington i Morris (1983), per exemple, van observar que es feien distincions entre les dones en els tribunals. Els principals factors de distinció observats van ser la participació d'altres delinqüents, l'estat civil, els antecedents familiars i la composició del jurat. Les dones condemnades amb un altre o altres delinqüents eren més propenses a rebre penes relativament més severes que les condemnades individualment (els delictes en col·laboració es consideraven més greus, premeditats i manipuladors, i amb menys probabilitat d'estar relacionats amb la necessitat d'alimentar la seva família). Les dones divorciades i separades, i també les que provenien d'entorns "no estables", eren condemnades a penes més severes que les casades.

Ens podríem demanar si ha canviat gaire això en vista de l'evolució de les relacions socials, el creixent nombre d'unions civils en comptes de matrimoni i l'augment de persones divorciades que es tornen a casar, amb la conseqüència que avui dia hi ha moltes configuracions de famílies diferents. Curiosament, a les dones que van comparèixer davant un jurat format per dues dones i un home se'ls va donar un veredict més sever que a les dones que van comparèixer davant jurats de dos homes i una dona.

No obstant això, costa destriar si la composició dels jurats (magistrats o jutges en funció del context) en cada cas concret va tenir rellevància. Podria ser que, si hi ha tres jurats jutjant un cas i n'hi ha dos que són homes, siguin més indulgents –cosa que reflectiria algunes de les reflexions anteriors fetes en aquest mòdul sobre la cavallerositat i el paternalisme– que no pas si n'hi ha dos que són dones –que jutjarien amb més severitat–? Aquesta idea, però, fa que ens demanem si les dones que s'asseuen en un jurat són més crítiques respecte d'altres dones o si es fan les “dures” per legitimar la seva presència en l'àmbit tradicionalment masculí de la sala del tribunal. Ens faria falta molta més prova de recerca per a respondre a aquestes preguntes.

Magistrats i jutges

En el sistema jurídic d'Anglaterra i Gal·les hi ha una història de participació de persones de la comunitat local que no tenen qualificacions jurídiques en el procés de presa de decisions judicials dels tribunals. Se'n diu *jutges de pau* (*Justices of the Peace*) o *magistrats* (*Magistrates*).

Dels magistrats se'n diu *magistrats llecs* (*Lay Magistrates*) per a distingir-los dels magistrats professionals, els quals abans eren coneguts amb el nom de *magistrats remunerats* (*Stipendiary Magistrates*) (i ara *jutges de districte*). Els jutges de districte presideixen el jutjat tots sols per auditar els casos i són funcionaris fixos del Ministeri de Justícia. Els magistrats no reben salari, sinó solament una indemnització pel temps que no es puguin dedicar a la seva feina, pels costos de desplaçaments i dietes (els àpats mentre fan de magistrats). Un jurat de magistrats simplement significa un grup de magistrats.

Els jutjats de primera instància, presidits per magistrats, s'ocupen de delictes lleus, mentre que els jutjats superiors s'ocupen de delictes més greus. Els jutges que presideixen els jutjats superiors poden dictar sentències més punitives –és a dir, poden sentenciar algú a presó per molt més temps que no pas els magistrats, que solament poden condemnar algú a presó fins a sis mesos (o fins a dotze mesos, si és jutjat per més d'un delicte).

Les anàlisis estadístiques simples no poden respondre a la pregunta de per què es poden produir diferències en les condemnes; solament permeten als investigadors especular sobre per què podrien aparèixer aquestes diferències. No hi ha gaires investigadors que hagin observat els magistrats o jutges en la seva feina o que els hagin entrevistat. Tampoc no han dedicat atenció als processos que podrien informar les sentències; per exemple, al·legats de circumstàncies atenuants o la disposició de recerca social o informes previs a la sentència.

Hi ha investigadors que han mirat d'explicar com es dicten les sentències, encara que els estudis estan plens de problemes. Rose Pearson (1976) va elaborar un estudi d'observació a petita escala en el Jutjat de Primera Instància de Cardiff (Gal·les). Es va centrar solament en dones –cosa que limita l'aplicabilitat general de l'estudi– i va argüir que les dones eren sentenciades de manera molt individualitzada i que no eren considerades del tot responsables dels seus delictes. Va suggerir que a les dones se'ls concedia un estatus “quasi juvenil”. L'estudi, però, té més de trenta anys i això pot haver canviat amb la percepció social que els homes i les dones ara són “més iguals”.

També al Regne Unit, Susan Edwards va observar diversos casos en el Jutjat de Primera Instància de Manchester (Anglaterra) i en alguns tribunals superiors. La seva conclusió va ser que les dones estaven “essent jutjades” tant per la seva infracció legal com per la seva inadequació a la feminitat i els rols de gènere.

Els informes previs a la sentència

A Anglaterra i Gal·les, els informes previs a la sentència –allò que abans en deien *informes de recerca social*– són els informes elaborats pels funcionaris de llibertat condicional per a donar als jutges informació sobre els delinqüents i ajudar-los a decidir quina sentència han de dictar. Poden ser informes orals, informes curts que es poden completar en un dia o dos, i poden ser informes complets –que podrien trigar fins a tres setmanes a preparar-se–.

Es jutjava la respectabilitat de les dones. Era palès sobretot quan les dones es presentaven davant un tribunal superior per delictes violents. No obstant això, la conclusió d'Edwards es basa en l'observació de solament un petit nombre de casos, i no en va observar de semblants en què els acusats fossin homes, de manera que les seves afirmacions s'han de prendre amb cautela. Així i tot, la recerca ens alerta sobre la possibilitat que els supòsits socials i culturals sobre el comportament apropiat de cada gènere informin les respostes judicials en les dones delinqüents.

Aquest tema del càstig per incompliment de les expectatives tradicionals del rol sexual és molt fort. La conclusió del significatiu estudi de Pat Carlen (1983) va ser que les dones que eren condemnades a penes de presó eren les que, segons els jutges, havien “fracassat” com a mares. Per això, els jutges volien saber no solament si les dones eren mares, sinó també si eren “bones mares”.

“Si és una bona mare, no volem tancar-la. Si no és una bona mare, tant hi fa [...]”.

“Si una dona no té fills, no hi ha cap impediment per a enviar-la a la presó. Si està en custòdia, la tracto com una dona soltera [...]”.

Carlen (1983, pàg. 67)

Aquí el tema clau era la “domesticitat”. Ann Worrall cita un alcaid que una vegada va contribuir a difondre aquests sentiments: “Les dones haurien de venir aquí durant almenys sis mesos; llavors podem formar-les per a ser bones mares i ho agraeixen” (Worrall, 1990, pàg. 61). També hi ha proves convincentes, però, que indiquen que quan els jutges dictaven sentències tenien en compte les situacions familiars tant dels homes com de les dones (per exemple, en l'estudi d'Eaton, 1986). Seria interessant saber la importància que tenia la situació familiar en els al·legats de circumstàncies atenuants presentats pels advocats defensors a les sales dels tribunals.

3.6. Condemnes de dones que són mares

Sens dubte hi ha magistrats d'Anglaterra que han explicat que estarien influenciats per la presència de nens si l'acusat fos responsable de cuidar-se'n, tant si els acusats eren homes com dones. No obstant això, la responsabilitat sobre els nens és més propensa a sorgir en els casos de les dones, i a causa d'això, les dones i els homes es poden presentar de manera diferent en els tribunals – les dones com a “dependents i domèstiques” i els homes com a “sosteniment de la família”–. Fan falta més estudis de recerca sobre aquest tema. Per descomptat, ningú no defensaria que es condemnés les dones a presó per a “fer-ne bones mares”; per contra, l'opinió general és que l'empresonament s'ha d'evitar, si és possible, a causa dels efectes perniciosos de l'empresonament en l'empresonament dels seus pares (Murray, Farrington, Sekol i Olsen, 2009).

Lectura complementària

Murray i altres van fer una revisió sistemàtica de la bibliografia sobre l'impacte de l'empresonament en els nens:

J. Murray i altres (2009). “Effects of parental imprisonment on child antisocial behaviour and mental health: a systematic review”. *Campbell systematic reviews* (núm. 4).

Se'ns ha donat una mica d'orientació en el Conveni europeu de drets humans, per descomptat, que obliga els organismes públics, incloent-hi els tribunals, a complir-lo.

L'article 8 del Conveni europeu de drets humans diu el següent:

“1. Tothom té dret al respecte de la vida privada i familiar, del domicili i de la correspondència.

2. No hi pot haver cap ingerència de l'autoritat pública en l'exercici d'aquest dret mentre aquesta ingerència sigui prevista per la llei i constitueixi una mesura que, en una societat democràtica, sigui necessària [...]”.

L'empresonament dels pares implica la separació forçosa de pares i fills –fet que interfereix amb l'article 8 de la Convenció sobre els drets de l'infant, ja que priva que el nen sigui cuidat pels pares. La Convenció sobre els drets de l'infant (CDI) de 1989 és l'instrument internacional específic per a garantir els drets específics dels nens.

L'article 3.1 de la CDI estableix el següent:

“En totes les mesures que concerneixen els nens que prenguin les institucions públiques o privades de benestar social, els tribunals, les autoritats administratives o els òrgans legislatius, una consideració primordial que s'haurà d'atendre és l'interès superior del nen”.

El CDI ha assenyalat que l'interès superior del nen d'un acusat o un pare a la presó han de ser considerats acuradament i de manera independent per “professionals competents i tinguts en compte en totes les decisions relacionades amb la detenció, incloent-hi la detenció preventiva i les condemnes, i en les decisions relatives a la custòdia del nen”.

L'organització del Regne Unit coneguda amb el nom de Women in Prison va patrocinar un estudi interessant amb anàlisis d'informes de premsa i de decisions del tribunal d'apel·lacions. A Anglaterra i Gal·les, l'estudi de Rona Epstein (2012) es va centrar en setanta-cinc casos en què totes les acusades o demandants estudiades eren mares que tenien fills a càrrec seu. Els informes legals, comentaris de sentències i informes de premsa estudiats indiquen que hi havia uns cent cinquanta-cinc nens de menys de divuit anys que vivien amb les acusades o demandants en el moment de la sentència. N'hi havia de molt petits, de solament unes quantes setmanes, i també n'hi havia de discapacitats.

Es va observar amb preocupació que, mentre que els jutges van expressar de diverses maneres el seu coneixement de la situació dels nens de mares empresonades (en molts dels casos estudiats, però no en tots), no era el mateix tenir en compte l'article 8 dels drets del nen i fer un exercici equilibrat sospesant els drets del nen amb la gravetat de la infracció. Els jutges no sempre busquen informació sobre els fills que les acusades tenen a càrrec seu, com estan obligats a fer.

“Si el tribunal no disposa de prou informació sobre les possibles conseqüències de la separació obligatòria, en compliment de les seves obligacions en virtut de la secció 6.1, n’ha de demanar més [...]”.

R (sobre l’aplicació de P i Q) contra el secretari d’Estat del Ministeri de l’Interior (2001) EWCA Civ. 115, paràgraf 79

EWCA

El Tribunal d’Apel·lacions d’Anglaterra i Gal·les (EWCA) és el segon tribunal més important d’Anglaterra i Gal·les. Per damunt seu solament hi ha el Tribunal Suprem.

Epstein va trobar una àmplia variació en el grau en què la cura dels fills a càrrec de les acusades sembla que es té en compte en la sentència, amb l’accent posat en el benestar dels nens i no pas en els drets del nen. En alguns casos, el tribunal no esmentava de cap manera els fills de les acusades. Una conclusió urgent d’aquesta recerca és que els jutges han d’estar més ben informats quan sentencien mares perquè tinguin en compte els drets dels nens afectats estipulats en l’article 8.

Per descomptat, no és un tema senzill. Una regla que indiqués que les mares no han de ser empresonades seria injusta per a les dones que no són mares, però també cal evitar desavantatges innecessaris als fills de les que estan empresonades.

3.7. Estereotips de gènere i doble desviació

Les preocupacions pel tracte injust de les dones –a causa de les responsabilitats de la cura dels nens i la falta de consideració dels nens– s’han de contrastar amb altres estudis de recerca que destaquen les preocupacions del fet que les sentències a dones es basen sistemàticament en els estereotips de gènere que concedeixen a les dones “un avantatge moral i als homes un desavantatge moral” (Allen, 1987).

Hilary Allen va examinar els informes de consultes psiquiàtriques i socials d’homes i dones i hi va trobar algunes diferències interessants. Va observar que els informes sobre les dones reflectien un “punt de vista patològic”; se suposava que les dones eren irracionals i fins i tot estaven “psicològicament pertorbades”, la qual cosa feia que els jutges hi fossin més “indulgents” que amb els homes. No obstant això, és molt discutible que el tractament “indulgent” en la manera de sentenciar dones a internaments en hospitals psiquiàtrics en comptes de fer-ho a la presó sigui de fet més “indulgent”.

Alguns estudis de recerca més recents que han analitzat la informació continguda en 6.972 informes previs a les sentències també han observat que el gènere influïa en la sentència. S’ha vist que el gènere influïa en l’assignació de casos dels directors als oficials de llibertat condicional: s’assignaven més homes als funcionaris homes de llibertat condicional i més dones a les funcionàries de llibertat condicional. Això, després, tenia un impacte en la redacció d’informes previs a la sentència, en els quals es van trobar diferències quant a la història delictiva i el tipus de delictes. El tipus de problemes experimentats pels homes delinqüents i les seves motivacions per delinquir es percebien com a diferents dels de les dones delinqüents (Horn i Evans, 2000).

Bona part de l'exposició que hem fet fins ara es refereix a Anglaterra i Gal·les. També s'han fet estudis de recerca notables als Estats Units d'Amèrica. Daly (1994), Raeder (2006) i Spohn (2013) han analitzat les dimensions de gènere de les sentències i han donat compte de les maneres en què el gènere representa un paper en el tractament de les dones en la sentència, i en general en el sistema de justícia penal. Un tema comú és que es percep que les dones han incorregut en una "desviació doble" –és a dir, en igualtat de condicions, les dones són tractades amb més severitat que els homes perquè han infringit tant el dret penal com unes regles de conducta pròpia de les dones suposadament apropiada i acceptable. No obstant això, hi ha estudis que mostren una anàlisi més sofisticada i revelen complexitats que posen l'accent en el fet que sovint hi ha una configuració de diversos factors que són rellevants per a la sentència i no són solament els factors relacionats amb el gènere.

Fa poc, l'Australian Sentencing Advisory Council (2010) ha prestat atenció a aquestes qüestions. L'estudi australià suggereix que l'efecte del gènere en la sentència no és directe, sinó que es produeix per dues vies diferents: per les diferències de gènere en conducta infractora i per les biografies individuals de les dones, que impliquen que una proporció més gran de dones es presentin davant el tribunal amb una constel·lació de característiques que crea circumstàncies atenuants legítimes. Aquests factors atenuants són els que condueixen a les desigualtats en les condemnes d'homes i dones en els tribunals penals. Són diferències que apareixen justificades i que no són immediatament indicatives de cap "biaix" generalitzat. Així, les disparitats observades en les sentències d'homes i dones són un reflex de característiques legítimes, però vinculades al gènere: les diferències són paleses a causa de factors relacionats amb el fet de ser dones, no pas pel gènere en si.

El més important dels estudis de recerca més recents és que no analitzen el gènere independentment d'altres factors, sinó que se centren en els vincles entre raça o ètnia, i gènere. O bé analitzen l'impacte del gènere en un context en què s'han creat guies per a dictar sentències.

Activitats de revisió

Reflexioneu:

- Quines disposicions legals hi ha a Espanya, si n'hi ha, sobre la necessitat de tenir en compte les responsabilitats relacionades amb la cura dels nens en les decisions que es prenen en dictar sentències?

Lectures recomanades

K. Daly (1994). *Gender, crime and punishment*. New Haven: Yale University Press.

R. Epstein (2012). *Mothers in prison* [en línia].

C. Hedderman; L. Gelsthorpe (1997). "Understanding the sentencing of women". *Home Office research study*.

J. Murray; L. Murray (2010). "Parental incarceration, attachment and child psychopathology". *Attachment & human development* (vol. 4, núm. 12, pàg. 289-309).

C. Spohn (2013). "The effects of the offender's race, ethnicity, and sex on federal sentencing outcomes in the guidelines era". *Law and contemporary problems* [en línia] (vol. 1, núm. 76, pàg. 75-104).

Sentencing Advisory Council (Austràlia) (2010). *Gender differences in sentencing outcomes*.

4. El creixent empresonament de dones

Una qüestió important en els darrers anys és el nombre de dones que hi ha a la presó en una sèrie de jurisdiccions –en relació amb la gravetat i la freqüència dels seus delictes. En general, el 2006, es va informar que més de mig milió de dones i nenes estaven empresonades en institucions penals arreu del món, sia en qualitat de detingudes a la presó preventiva o després de ser declarades culpables i condemnades (Walmsley, 2006).

La World female imprisonment list

La *World female imprisonment list* ('Llista mundial de dones en reclusió') es basa en estadístiques recopilades de 187 sistemes penitenciaris en països independents i territoris dependents. També mostra el percentatge de dones i nenes de la població penitenciària total de cada país. La llista es va recopilar fent servir una varietat de fonts –en la majoria de casos, l'administració penitenciària nacional del país en qüestió o el corresponent ministeri de justícia o organisme equivalent. Es pot consultar en el lloc web següent:

- International Centre for Prison Studies (accessible en línia).

Les darreres xifres mundials no són recents, però les xifres de 2006 indiquen que aproximadament una tercera part d'aquestes dones són als Estats Units d'Amèrica (183.400), amb un nombre semblant a la Xina (més de 71.280 dones i nenes en detenció administrativa). La Federació Russa (55.400) i Tailàndia (28.450) tenen també un alt nombre de dones a la presó. Cap altre país no va informar d'una població penitenciària femenina superior a 15.000 el 2006. Els països següents amb el nombre més alt són l'Índia (13.500), Ucraïna (una mica menys de 12.000), el Brasil i el Vietnam (unes 11.000) i Mèxic, que els segueix de prop. En les altres jurisdiccions on es recullen dades estadístiques sobre penes de presó hi ha menys de 7.000 dones a la presó. A Anglaterra i Gal·les n'hi ha prop de 5.000 (Ministry of Justice, 2012).

Les recluses generalment constitueixen entre el 2% i el 9% de la població penitenciària dels països, encara que hi ha dotze sistemes en què les dones constitueixen un percentatge superior de la població penal. També segons les xifres mundials de 2006, el percentatge més alt es va observar a Hong Kong (22%); el seguien Aruba (Països Baixos), Bermuda (Regne Unit) i Macau (Xina), tots entre el 9% i el 10%. A Anglaterra i Gal·les, Irlanda del Nord i Escòcia, les dones són aproximadament el 5% de la població reclusa general (Ministry of Justice, 2012; Berman, 2009). Curiosament, als països de l'Àfrica les dones són un percentatge molt més petit del total de reclusos, encara que, per descomptat, les dones poden estar subjectes a altres formes de control i coacció.

Certament, sembla que hi ha hagut alguns augments importants en el nombre de dones condemnades a presó. A Anglaterra i Gal·les, als Estats Units d'Amèrica i a Austràlia hi ha hagut un gran augment de dones empresonades en els darrers quinze o vint anys (Kruttschnitt i Gartner, 2003).

Espanya té un dels percentatges més alts de recluses a Europa (les dones eren el 9% de la població reclusa el 2005). Almeda (2005) assenyala que no s'ha reconegut l'enorme augment del nombre de dones a la presó a Espanya des de la dècada dels vuitanta del segle XX i descriu altres qüestions urgents que fan palès que no es para gens d'atenció a les dones a la presó.

Lectura recomanada

E. Almeda (2005). "Women's imprisonment in Spain". *Punishment and Society* (vol. 2, núm. 7, pàg. 183-199).

A Austràlia, el nombre de recluses va augmentar en un 78% entre 1995 i 2002 (si es compara amb un augment del 27% en el nombre d'homes a la presó), i entre 1999 i 2009 hi va haver un augment del 57% (*Australian Bureau of Statistics, 2009*). L'augment en l'empresonament de dones ha estat especialment important als Estats Units d'Amèrica. Entre 1986 i 1995, per exemple, el nombre de dones empresonades per delictes relacionats amb drogues hi va augmentar en un 888%; l'augment va resultar especialment pronunciat als estats que han introduït penes severes per als delictes de drogues, i entre les dones negres (Frost i altres, 2006).

S'ha informat d'augment semblants a Nova Zelanda (Lash, 2006; Harpham, 2010), a Espanya (Alameda, 2005) i, segons una enquesta del Consell d'Europa feta pel Quaker Council for Europe, a Finlàndia, Grècia, els Països Baixos, Alemanya i també Polònia, a la meitat dels vint-i-vuit estats enquestats hi havia hagut augment en el nombre de dones a la presó (*Quaker Council for European Affairs, 2007*).

Les dades indiquen que entre 1996 i 2009 la població de recluses a Anglaterra i Gal·les va augmentar de 2.300 a 4.300 dones i del 4,1% al 5,1% de la població carcerària total (Berman, 2009). A més, la població mitjana de recluses a Escòcia gairebé es va duplicar, entre 1999/2000 i 2008/2009, de 210 a 413 i també hi va haver un gran augment en el nombre de dones a la presó preventiva (McIvor i Burman, 2011).

Excepcions notables

Hi ha algunes excepcions notables a aquesta tendència. Al Canadà, per exemple, Gartner i altres (2009) suggereixen que la població de recluses en general s'ha mantingut força estable, encara que amb un marcat augment a les presons federals (nacionals o estatals) més que no pas a les provincials (locals).

4.1. Per què ha augmentat l'empresonament de dones?

Aparentment no és gaire evident que s'empresonin més dones a causa d'un augment de la delinqüència greu. Més aviat sembla que es deu a una complexa gamma de factors, entre els quals hi ha els canvis legislatius i polítics que han afectat les dones, i també el fet que es dictin veredictes cada vegada més punitius per a les dones que delinqueixen i la idea que les presons es poden haver convertit en "serveis socials d'avui dia" per a dones davant l'absència de disposicions adequades en la comunitat.

Als Estats Units d'Amèrica, per exemple, Kruttschnitt i Gartner (2003) suggereixen que el creixement de la població penitenciària de l'estat es deu a l'augment de les detencions –sobretot per delictes de drogues–, a l'augment de la durada de les penes i a un augment de la probabilitat de tornar a la presó per haver infringit les condicions de la llibertat condicional. En efecte, la "guerra contra les drogues" també es podria interpretar com una "guerra contra les dones", i les dones pertanyents a minories sumen un percentatge despropor-

Els percentatges d'empresonament

Hi ha moltes maneres d'analitzar els percentatges d'empresonament. El nombre de recepcions o d'admissions en custòdia proporciona una indicació de la quantitat de persones que hi ha a la presó durant un període determinat (normalment dotze mesos).

Lectura recomanada

G. McIvor (2010). "Women and crime: The rise of female imprisonment in western jurisdictions". M. Herzog-Evans (ed.). *Transnational Criminology Manual* (vol. 2). Nimega: Wolf Legal Publishers.

cionat dels reclusos per delictes de drogues (Chesney-Lind i Pasko, 2013). Així, la introducció de sentències mínimes obligatòries per a delictes de drogues ha tingut una relació directa amb l'augment del nombre de reclusos.

Un dels problemes que es plantegen és que les lleis sobre sentències aparentment “neutrals quant al gènere” sovint no distingeixen entre els narcotraficants i les “mules” (correus), a les quals sovint es convenç perquè passin drogues per les duanes amb la promesa de diners per a menjar i sabates per als nens. Hi ha dones correu que s'han enfrontat a sentències obligatòries de quinze anys per una primera condemna, independentment de si hi han estat obligades amb amenaces de violència contra elles o les seves famílies i malgrat la pobresa i la impotència de moltes de les dones que hi estan involucrades (Bush-Baskette, 1998).

A Anglaterra i Gal·les s'ha produït un avenç significatiu pel que fa a la condemna de “mules”. El Sentencing Council ha aplicat canvis a la pràctica de dictar sentències per a reconèixer la vulnerabilitat d'algunes “mules” –que tendeixen a ser dones–. El canvi en l'enfocament de les sentències a “mules” forma part de les noves regles generals sobre delictes de drogues del Sentencing Council for England and Wales (2012). El Council ha precisat que els jutges han de distingir entre els qui han estat explotats per bandes, i els delinqüents molt involucrats en el tràfic de drogues. En la majoria de casos, les dones porten drogues per a algú de la seva confiança o perquè tenen por del que podria passar si no ho fan.

Uns altres comentaristes han assenyalat l'augment dels percentatges d'arrestos. Schwartz i Steffensmeier (2007), per exemple, assenyalen, i després expliquen, l'augment dels percentatges de dones arrestades als Estats Units d'Amèrica fent referència a un augment de la tendència a detenir delinqüents juvenils. A Anglaterra i Gal·les podem veure que el règim *offences brought to justice* ('jutjar els delictes') del Govern laborista podria haver repercutit en el percentatge de delinqüents portats a judici en comptes de ser advertits. Les noves tècniques per a detectar el consum de drogues (per exemple, les anàlisis d'orina) també poden haver donat lloc a un augment de les infraccions de llibertat condicional als Estats Units d'Amèrica per haver donat positiu en proves de consum de drogues a l'atzar; les dones són més propenses que els homes a ser empresonades per una infracció tècnica de llibertat condicional d'aquest tipus que no pas per haver reincidit (Chesney-Lind i Pasko, 2013).

Sense comptar les dificultats per a destriar si hi ha hagut canvis reals en les conductes violentes de les noies i dones joves o simplement canvis en les respostes públiques i de la policia, també s'ha suggerit que l'augment del percentatge d'empresonament als Estats Units d'Amèrica es pot explicar per l'augment de les conductes violentes entre dones (Yin, 2008). Es va arribar a una conclusió semblant sobre els augments de l'ús de la custòdia amb les dones a Austràlia (Gelb, 2003), encara que s'ha de tenir en compte que no hi ha cap canvi corresponent en els estudis basats en declaracions de les mateixes interessades

La presó com a pena a Hong Kong

Maggy Lee atribueix l'augment de l'ús de la presó com a pena a Hong Kong a un intent de controlar la immigració de les dones de la República Popular de la Xina que es dediquen al treball sexual. La legislació d'immigració es fa servir per a criminalitzar les treballadores sexuals immigrants que es considera que han treballat sense autorització, i que en conseqüència estan en risc d'empresonament.

M. Lee (2007). “Women's imprisonment as a mechanism of migration control in Hong Kong”. *British Journal of Criminology* (núm. 47, pàg. 847-860).

(Zahn i altres, 2008). A Anglaterra i Gal·les s'ha parat atenció a l'augment de la violència de les noies i dones joves, encara que es podria suggerir que la raó d'això ha estat més perquè els mitjans de comunicació hi han donat més publicitat que no pas perquè hi havia un augment real (Sharpe, 2012).

De fet, a Anglaterra i Gal·les, les raons dels augments en l'empresonament de dones semblen igualment complexes: durant el període d'increments notables, menys dones que van ser arrestades van ser sancionades i més van ser processades. L'augment en l'ús de la custòdia va ser més marcat per a robatoris i tràfic de béns robats i frau (frau de benefici públic en general), i també va augmentar la durada de les penes dictades pels tribunals superiors (Player, 2005).

Gelsthorpe i Morris (2002) van investigar una sèrie de raons de l'augment de l'ús de la pena de presó per a dones en els darrers deu anys: canvis en la naturalesa i la gravetat dels delictes comesos per dones, canvis en el tipus de dones condemnades a presó (en termes d'antecedents penals, i d'altres factors), una tendència envers condemnes iguals per a homes i dones, i també canvis en les pautes de sentència i augments en la durada de les penes de presó de les dones. La seva conclusió general va ser que les dones cometien més delictes que el 1992, però que hi havia hagut un lleuger canvi en la "naturalesa" dels delictes de les dones, sobretot pel que fa als delictes de drogues –la majoria dels quals, però, relacionats amb la possessió de drogues en comptes de la venda de drogues (en altres paraules, no els delictes de drogues més greus). El "tipus de dones" a la presó continuava essent gairebé el mateix que el 1992: la majoria de les dones eren delinqüents poc sofisticades que complien la seva primera condemna de presó per delictes relacionats amb la propietat. També van assenyalar que podia haver afectat sobretot les dones un augment general de les penes –que reflectia les posicions dels successius governs de "duresa amb el crim"– i de l'ús de penes privatives de llibertat curtes.

Pat Carlen (2002) també ha assenyalat que la "reintegració carcerària" explica el nombre de dones a la presó. Això vol dir que es relaciona amb els mecanismes ideològics que fan falta per a justificar que hi hagi presons, i també amb la idea que els programes reformistes dels grups en campanya puguin tenir conseqüències no volgudes de justificar l'ús de la pena de presó –com si "les presons poguessin ser bones per a les persones". Worrall refina això suggerint que els processos polítics i ideològics complexos han produït una situació desastrosa i desavantajosa per a les dones amb la recerca de la igualtat i fins i tot una "hegemonia feminista malentesa en advocar per l'apoderament de les dones fent-les responsables dels seus actes" (2002, pàg. 64), que s'ha traduït en un augment del nombre de dones exposades a condemnes.

Cal destacar que les raons perquè hi hagi moltes jurisdiccions occidentals que hagin vist un augment semblant de l'ús de la pena de presó com a condemna poden ser molt diferents. Com ha indicat el Quaker Council for European Affairs, cal explorar “per què són empresonades per certs delictes, com i per què podrien diferir aquests delictes dels delictes pels quals s'empresona els homes i com varien aquestes diferències segons els països i regions” (*Quaker Council for European Affairs, 2007, pàg. 33*).

Activitats de revisió

- Reflexioneu sobre les raons dels augments en l'ús de la pena de presó per a dones exposades en les lectures.
- Hem deixat sense explorar altres raons? Quins altres factors us sembla que podrien explicar l'augment de recluses a Europa?

Reflexió

Frost i altres (2006, pàg. 29) repeteixen aquest argument des de la perspectiva dels Estats Units d'Amèrica en assenyalar que calen “més estudis de recerca per a dir-nos com es fan servir les presons per a dones: quin tipus de delictes impulsen l'augment del nombre de dones a la presó i com el fet de barrejar les recluses que compleixen condemes curtes amb les que en compleixen de llargues afecta els nivells de la població. Fan falta més estudis per a determinar fins a quin punt la variació en els percentatges d'empresonament estan impulsats per diferències en l'aplicació de la llei, les sentències i la pràctica penitenciària.

5. Dones i sancions de prestació de serveis a la comunitat

Hi ha enormes llacunes en les dades sobre les dones i les sancions de prestació de serveis a la comunitat a Europa (Council of Europe, 2012), i per tant potser és difícil trobar-hi indicis de res significatiu. Com a màxim, es podrien assenyalar sistemes força ben desenvolupats de llibertat condicional al nord i oest d'Europa i sistemes emergents menys desenvolupats al sud i est d'Europa. Malgrat la sofisticació dels serveis de llibertat condicional en alguns països, els esforços per fer que la prestació de serveis i els programes que “tinguin en compte el gènere” és indiscutible, i hi ha hagut alguns avenços (Carlen, 2002; Sheehan i altres, 2007 i 2011). Per tant, és important examinar fins a quin punt la prestació té en compte el gènere (Chesney-Lind i Pasko, 2013). Per exemple, les dones, són sentenciades a condempnes de serveis a la comunitat de la mateixa manera que els homes? El jutges, tenen en compte que hi ha nens i famílies monoparentals? Les eines de mesurament de risc, són sensibles a les diferències de gènere, per exemple? I quin tipus de programes de rehabilitació es dicten a les dones?

Al Regne Unit, les dones no han estat tradicionalment gaire representades en les ordres de prestació de serveis a la comunitat (feina no remunerada a la comunitat) i ho han estat més en els programes de llibertat condicional (supervisió) (Gelsthorpe i McIvor, 2007), la qual cosa podria reflectir la percepció que la feina no remunerada és menys adequada per a les dones, que es consideren més susceptibles de beneficiar-se d'una supervisió més centrada en els serveis socials. En certa manera, aquestes diferències s'han reduït, ja que els serveis de llibertat condicional locals han mirat de buscar feina no remunerada adequada per a les dones, i en alguns casos adaptar les “hores de feina” perquè les dones puguin treballar i alhora portar i anar a buscar els fills a l'escola, i així evitar que la feina els impedeixi cuidar-se dels fills.

També al Regne Unit (Anglaterra i Gal·les), Patel i Stanley (2008) van observar que les dones eren més propenses que els homes al fet que els dictessin requeriments de llibertat condicional i rehabilitació de les seves addiccions vinculats a les ordres de serveis a la comunitat i ordres de llibertat condicional, i també que eren menys propenses que els homes al fet que els dictessin requeriments que incloguessin feina no remunerada i participació en programes acreditats.

Com hem indicat més amunt (Hedderman i Dowds, 1997), hi ha certa prova que les dones poden ser condemnades a penes de serveis a la comunitat com a alternativa a una sentència menor, com una multa; el problema, però, és que aquesta commutació podria contribuir indirectament a la privació de llibertat de les dones, en el sentit que si reincideixen mentre compleixen una ordre de serveis a la comunitat o si infringeixen el que estipula la sentència,

els jutges podrien considerar que les opcions de sentències no privatives de llibertat quedarien esgotades. Certament, no hi ha proves que suggereixin que l'esforç per crear sentències de serveis a la comunitat adequats per a les dones (feina no remunerada que sigui adequada) hagi tingut gens d'impacte en el percentatge d'empresonament de les dones. En canvi, Patel i Stanley (2008) donen suport a la idea d'"ampliar la xarxa" –cosa que en aquest context vol dir que hi ha més dones que es consideren adequades per a anar a presó.

Ordres de prestació de serveis i altres definicions

Una **ordre de prestació de serveis a la comunitat** és una sentència genèrica de prestació de serveis a la comunitat –creada en la Llei anglesa de justícia penal de 2003. Està pensada per a donar als jutges flexibilitat en la tria de "requeriments" que siguin proporcionals a la gravetat dels delictes, com ara càstigs, i adaptats als delinqüents –en la mesura que els puguin ajudar. Hi ha dotze requeriments diferents que es poden adjuntar a una ordre –encara que de mitjana els jutges n'adjunten aproximadament dos. Els requeriments són: supervisió, feina no remunerada –o allò que de vegades es descriu com a *retribució a la comunitat*–, toc de queda, programes acreditats, activitats específiques (per exemple, la millora de les competències bàsiques), prohibició, exclusió (d'una activitat o zona geogràfica), residència (ordre de viure en un lloc determinat), tractament de l'alcoholisme, rehabilitació, centre d'assistència (aquesta condició obliga els delinqüents de menys de vint-i-cinc anys a assistir a un centre en particular durant la sentència) o tractament de la salut mental.

Una **sentència ajornada** és la que s'imposa quan es dicta una pena de presó que després s'ajorna. Quan els tribunals dicten veredictes de sentència ajornada als delinqüents condemnats, també els poden imposar la majoria de les condicions anteriors com a part de la sentència ajornada.

Els **programes acreditats** són programes reconeguts dissenyats per a abordar els problemes de comportament, com delinqüència en general, violència, agressió sexual, abús de drogues o alcohol, violència domèstica, alcohol al volant i delictes contra la propietat. Solament hi ha un "programa acreditat" per a dones: delictes contra la propietat.

Per descomptat, a més de saber el que es dicta a les dones delinqüents com a sentències de prestació de serveis a la comunitat, és important saber si completen tots els programes. Hi podria haver obstacles perquè completin els programes de prestació de serveis a la comunitat a causa dels compromisos de cuidar nens o altres demandes? Les taxes de compliment i conclusió, podrien ser més baixes si els programes i les activitats no haguessin estat dissenyats pensant-los per a les dones? Són preguntes urgents de respondre que abordarem en l'apartat que tracta sobre "el que funciona amb les dones". De moment, repassarem les nostres lectures i el pensament sobre les dones i les sentències de prestació de serveis a la comunitat.

5.1. Dones i mesures penals alternatives a la presó a Espanya

El sistema de justícia espanyol, com hem vist que passa en altres països, també recull la possibilitat de complir certes penes en medi obert. Totes aquestes penes formen part de les anomenades "mesures penals alternatives" (d'ara endavant, MPA).

Les MPA es van recollir per primera vegada en el Codi penal espanyol de 1995 (Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi penal). En l'exposició de motius del Codi, el legislador plasmava que es pretenia reformar el sistema de penes per tal de poder assolir els objectius de resocialització que la Cons-

titució espanyola li assignava i, entre altres mesures, es va proposar simplificar la regulació de les penes privatives de llibertat ampliant les possibilitats de substituir-les per altres que afectessin béns jurídics menys bàsics. Així doncs, les mesures penals alternatives es van crear per a poder oferir a les persones penades una manera més resocialitzadora de complir les seves condemnes.

Dins del Codi penal de 1995 podíem trobar la regulació d'aplicació d'aquestes mesures en el capítol III (De les formes substitutives de l'execució de les penes privatives de llibertat i de la llibertat condicional) del títol II (De les penes).

Inicialment es van establir tres maneres de poder complir una pena de presó imposada fora del centre penitenciari:

- Mitjançant la seva **suspensió** (de l'article 80 al 87 del Codi penal de 1995).
- Mitjançant la seva **substitució** (articles 88 i 89 del Codi).
- Mitjançant la **llibertat condicional** (de l'article 90 al 93 del Codi).

Des de 1995 el Codi penal espanyol ha experimentat diverses modificacions, l'última mitjançant la publicació de la Llei orgànica 1/2015, de 30 de març, per la qual es modifica la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi penal.

Una de les modificacions rellevants de l'últim Codi penal afecta precisament les MPA, ja que desapareix la figura de la substitució pròpiament dita i aquesta mesura s'inclou com a forma de suspensió.

Reforma del Codi penal

En paraules dels mateixos legisladors, els motius per a modificar la figura de la suspensió i la substitució de les penes, i també el seu resultat, són els següents:

“Es mantenen els diversos supòsits de suspensió i substitució de la pena, però com alternatives o opcions possibles que ofereix el règim únic de suspensió. (...). Com a alternatives possibles, dins del règim únic de suspensió de condemna que s'estableix, es mantenen els supòsits de delinqüents que cometen el fet delictiu a causa de la seva addicció greu a drogues o substàncies tòxiques; i la substitució de la pena de presó per una multa o treballs en benefici de la comunitat. Però s'introdueixen algunes modificacions que intenten fer més efectiu el sistema i que ofereixen als jutges i tribunals més flexibilitat per a la resolució justa de les diferents situacions que es puguin plantejar (...). D'altra banda, el règim tradicional de substitució de la pena passa a ser regulat com una modalitat de suspensió en què el jutge o tribunal poden acordar la imposició (com a substitutiu) d'una pena de multa o de treballs en benefici de la comunitat. Així mateix, la conversió no es produeix de manera automàtica, sinó que s'ofereix a jutges o tribunals la possibilitat de moderar l'import dins de certs límits. Així mateix, s'introdueix com a possible condició de la suspensió el compliment del que s'ha acordat entre les parts després d'un procés de mediació, en els casos en què legalment sigui possible”. (Exposició de motius de la Llei orgànica 1/2015, de 30 de març, per la qual es modifica la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi penal).

Cal esmentar que el Codi penal espanyol també recull la figura de les **mesures de seguretat**, que són les mesures aplicables a subjectes semiimputables o inimputables, que hagin comès un fet típic i en què es valori l'existència de perillositat. Aquest tipus de mesures es poden complir també mitjançant la privació de llibertat o en el medi obert.

Tornant al tema que ens ocupa, en l'apartat anterior ja comentàvem que hi ha nombroses dificultats a l'hora de comprovar el grau de representació de les dones en aquest tipus de mesures a escala europea i Espanya no n'és una excepció.

Segons el que comentàvem, sembla que la tendència al Regne Unit era la d'imposar més mesures de llibertat vigilada en el cas de les dones i menys mesures de treballs en benefici de la comunitat, mentre que en homes aquesta tendència era inversa.

A Espanya és difícil poder obtenir dades aclaridores sobre aquest tema, ja que l'Institut Nacional d'Estadística (d'ara endavant, INE), que és l'òrgan encarregat de publicar les dades a escala nacional, només va començar a recollir el gènere com una variable en les estadístiques judicials a partir de 2013.

Malgrat això, si analitzem les dades dels anys 2013 i 2014, representades en la taula 1, comprovem el següent:

- El percentatge de dones penades a Espanya se situa en prop del 10% del total de penats, i hi ha una diferència mínima entre tots dos anys.
- La proporció del 10% de dones es manté en la major part de les penes imposades, i hi ha una diferència molt petita entre tipus de condemnes.
- Les penes en què percentualment les dones estan menys representades van ser en la prohibició de comunicar-se i la prohibició d'acostar-se a la víctima del delictes i la privació de dret a tinença i portament d'armes. Cal tenir en compte que aquest tipus de penes s'acostumen a imposar en els delictes de violència de gènere; per tant, la sobrerrepresentació del gènere masculí en aquest tipus de penes seria comprensible.
- Les penes en què percentualment les dones estan més representades van ser les de suspensió de feina o càrrec públic, la de multa i la pena de presó.
- La responsabilitat penal subsidiària i l'arrest de finalització de setmana van experimentar un canvi important en la seva representació i, atesa la poca mostra de què disposem, no podem interpretar aquest canvi.

Taula 1. Penes imposades a España el 2013 i 2014 segons sexe

	2013					2014				
	Total	Homes	%	Dones	%	Total	Homes	%	Dones	%
Total	608.901	547.571	90%	61.330	10%	615.640	548.505	89%	67.135	11%
1. Penes privatives de llibertat	154.460	136.949	89%	17.511	11%	157.236	138.045	88%	19.191	12%
1.1. Presó	153.950	136.481	89%	17.469	11%	156.799	137.646	88%	19.153	12%

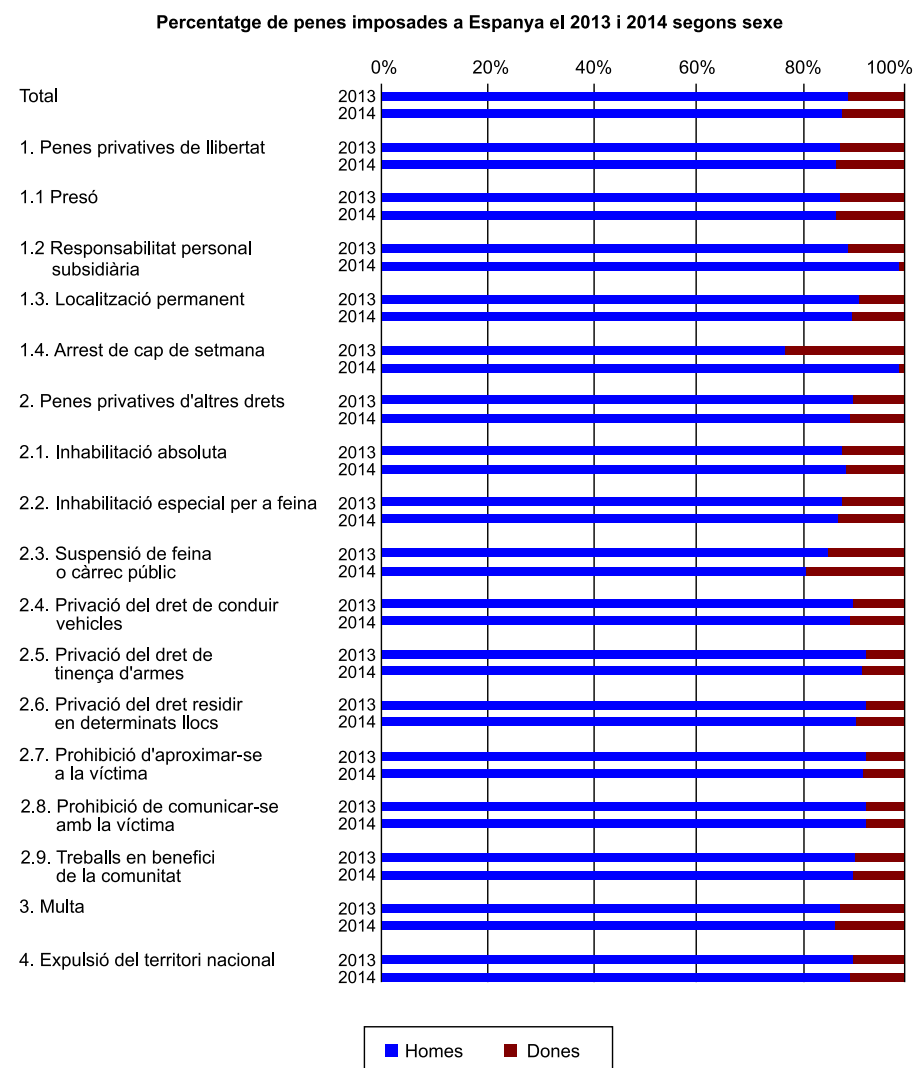
Taula elaborada a partir de les dades publicades en el web: www.ine.es.

	2013					2014				
	Total	Homes	%	Dones	%	Total	Homes	%	Dones	%
1.2. Responsabilitat personal subsidiària	41	37	90%	4	10%	10	10	100%	0	0%
1.3. Localització permanent	460	424	92%	36	8%	413	375	91%	38	9%
1.4. Arrest de cap de setmana	9	7	78%	2	22%	14	14	100%	0	0%
2. Penes privatives d'altres drets	330.542	300.962	91%	29.580	9%	331.275	299.342	90%	31.933	10%
2.1. Inhabilitació absoluta	608	541	89%	67	11%	606	544	90%	62	10%
2.2. Inhabilitació especial per a feina	111.335	98.840	89%	12.495	11%	116.051	102.123	88%	13.928	12%
2.3. Suspensió de feina o càrrec públic	123	106	86%	17	14%	219	179	82%	40	18%
2.4. Privació del dret de conduir vehicles	72.197	65.854	91%	6.343	9%	68.017	61.511	90%	6.506	10%
2.5. Privació del dret de tinença d'armes	28.578	26.715	93%	1.863	7%	28.216	26.210	93%	2.006	7%
2.6. Privació del dret de residir en determinats llocs	399	372	93%	27	7%	446	409	92%	37	8%
2.7. Prohibició d'aproximar-se a la víctima	32.378	30.208	93%	2.170	7%	32.276	29.982	93%	2.294	7%
2.8. Prohibició de comunicar-se amb la víctima	28.155	26.460	94%	1.695	6%	28.254	26.440	94%	1.814	6%
2.9. Treballs en benefici de la comunitat	56.769	51.866	91%	4.903	9%	57.190	51.944	91%	5.246	9%
3. Multa	121.971	107.896	88%	14.075	12%	125.223	109.405	87%	15.818	13%
4. Expulsió del territori nacional	1.928	1.764	91%	164	9%	1.906	1.713	90%	193	10%

Taula elaborada a partir de les dades publicades en el web: www.ine.es.

En el gràfic 1 podem veure de manera més clara com les dades obtingudes semblen indicar que a Espanya el gènere del sentenciat no sembla determinar el tipus de condemna que se li imposa.

Gràfic 1

Gràfic elaborat a partir de les dades publicades en el web: www.ine.es

Finalment, cal dir que, si bé tenim dades de les diferents penes imposades de manera directa a Espanya diferenciant entre sexes, no hi ha registres oficials que ens permetin comprovar en quina proporció se suspenden les penes de presó, en quines condicions o si aquestes són diferents entre gèneres.

Activitats de revisió

- Què se sap sobre les condemnes de dones a Espanya?
- Hi ha cap prova que indiqui que les dones són tractades amb més indulgència o amb més duresa que els homes?
- Com han canviat les condemnes de dones a Espanya en els darrers anys?
- Quines sentències de prestació de serveis a la comunitat es poden dictar als delinqüents? Hi ha diferències entre les condicions de les sentències que es poden imposar a homes i les que es poden imposar a dones? N'hi hauria d'haver cap?
- Hi ha diferències en les taxes de compliment i conclusió de programes de prestació de serveis a la comunitat?
- Les dades d'aplicació de les diferents penes a Espanya són equivalents a les de la resta de països del món?

- Busca dades sobre l'aplicació de les mesures penals alternatives a Espanya diferenciant per comunitats autònomes. La seva aplicació és equivalent o hi ha alguna comunitat en què s'apliquin especialment?

6. Què funciona amb les dones?

La història de treball amb delinqüents no està repleta d'èxits, però la base de la recerca –sobretot les metanàlisis– desenvolupada des del principi de la dècada dels noranta del segle XX al Regne Unit i altres parts d'Europa –partint sobretot de treballs fets al Canadà– ara dóna fermament suport a la posició que es pot fer una feina eficaç amb delinqüents. Els responsables polítics dels països, però, gairebé no han prestat gens d'atenció “al que funciona amb les delinqüents”, la qual cosa porta a l'afirmació que les dones són “idees correccionals *a posteriori*” (Ross i Fabiano, 1986).

L'atenció de les campanyes s'ha centrat en l'alt nombre de dones que hi ha a les presons, la falta de sensibilitat de gènere a les presons i la falta d'atenció a les necessitats específiques de les dones, mentre que en el món occidental, sobretot, hi ha hagut intents recents de centrar-se més directament en el que sabem sobre les dones delinqüents i en les necessitats que tenen, i basant-se en això, apartar-les de la delinqüència en general i la presó en particular.

6.1. Capacitat de resposta del gènere

Malgrat els avenços en els programes dissenyats per a fer front a la conducta delictiva en la dècada dels noranta, hi ha controvèrsies quant a la idoneïtat que tenen per a tots els delinqüents (dones, minories negres i ètniques, joves delinqüents, delinqüents amb problemes de salut mental i delinqüents psicòpates i d'alt risc). Els programes de tractament de delinqüents solen estar pensats per a delinqüents adults blancs homes i solament hi ha petites adaptacions per a altres grups de delinqüents.

En efecte, les necessitats criminògenes que han sorgit de la recerca sobre els homes normalment s'han aplicat a les dones delinqüents. El problema es resumeix molt bé en la referència a les dones com a “idees correccionals *a posteriori*” (Ross i Fabiano, 1986). No obstant això, com hem indicat més amunt, s'ha argumentat que els conceptes de *risc* i *necessitat* estan afectats al seu torn pel “gènere” i que les diferències entre els homes i les dones s'han de tenir en compte per a elaborar els programes d'intervenció. Alhora s'afirma que el que funciona amb els homes també funcionarà amb les dones. No és així, però. Fins i tot els promotors dels populars programes d'habilitats cognitives reconeixen ara que hi pot haver un problema en la capacitat de resposta de les delinqüents als programes d'habilitats cognitives.

Un estudi fet fa poc a Anglaterra i Gal·les ha mirat d'avançar en l'estudi de per què la taxa de conclusió del Programa general de comportament delictiu de les ordres de prestació de serveis a la comunitat és més baixa per a les dones

Lectura complementària

Consulteu també en l'obra següent com poden influir els factors situacionals pràctics i de gènere en la manera com compleixen la sentència les dones:

L. Gelsthorpe (2013). “Working with women in probation: Will you, won't you, will you, won't you, won't you join the dance?”. A: P. Ugwudike; P. Raynor (eds.). *What works in offender compliance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

(Martin i altres, 2009). El compliment és un pas important en el camí, però no vol dir que no es torni a delinquir, per descomptat. Queda clar que la promoció del compliment és important per a tothom.

L'estudi indica que, malgrat algunes similituds, les variables que prediuen la conclusió del Programa no solament varien entre homes i dones, sinó que també funcionen de manera diferent entre ells. Les conclusions fan costat a la posició de la "capacitat de resposta del gènere" que els homes i les dones s'han de tractar de manera diferent, i suggereix a més que els homes són més propensos a involucrar-se en el compliment instrumental, i les dones més propenses a aconseguir el compliment normatiu –compliment assolit mitjançant el càlcul autointeressat i compliment basat en els valors i la legitimitat de les intervencions, respectivament– (Martin i altres, 2009).

Els intents de facilitar la capacitat de resposta de gènere als programes i les intervencions s'han limitat perquè l'estat de la recerca i desenvolupament de programes per a dones sol ser inferior al dels programes per a homes, però podem deduir el que és probable que funcioni amb les dones de les àrees de recerca educatives i d'altres, i també els resultats dels estudis de recerca emergents.

La recerca educativa evidencia que la majoria de dones s'estimen més aprendre en entorns de col·laboració en comptes de fer-ho en entorns competitiu. Això, i la prova que suggereix que els entorns solament per a dones –o centrats en dones– faciliten el creixement i el desenvolupament, indica la necessitat de treballar amb les dones en contextos de cooperació no autoritaris, en què les dones tinguin l'oportunitat de participar en el canvi social i personal. A més, s'han d'abordar els factors "específics de les dones", com la cura de la salut, la cura dels nens i la salut mental juntament amb els factors relacionats amb la raça i el gènere combinats (consulteu Gelsthorpe, 2010). Si es tenen en compte aquestes qüestions, es maximitzarà el potencial d'eficàcia en la reducció de la reincidència, encara que hi ha obstacles perennes en la recopilació de dades sobre la reincidència.

6.2. Noves iniciatives

L'anàlisi del treball de Taylor i Blanchette (2009) al Canadà ens impulsa a advocar per la integració d'una sèrie de teories i mètodes informats pel gènere en les respostes davant les delinqüents. En concret, recomanen rutes segons el gènere, l'ús de la teoria relacional, els enfocaments basats en els punts forts i l'ús de la psicologia positiva –marcs importants tots per a les intervencions amb dones. Hi podríem afegir la necessitat que aquest tipus d'intervencions siguin sensibles al "trauma". En altres paraules, les disposicions per a les dones –sia a la presó o als serveis a la comunitat– han de reflectir aquestes coses.

Han sorgit noves iniciatives importants que fan palès aquest tipus de pensament. A Escòcia hi ha el Centre 218, que té l'origen en les revisions dels informes d'una sèrie de suïcidis esdevinguts en l'única presó per a dones d'aquest

país. El centre es basa en la idea que les dones delinqüents han de poder obtenir “temps fora” del seu ambient normal (i potser caòtic i estressant) sense haver de recórrer a servir “temps en” custòdia. Així, el centre serveix com un desviament de l’acusació i com a alternativa a la detenció, i en general ofereix un suport especial –a la desintoxicació, a la salut, a ajudes socials o serveis d’habitatge. *L’ethos* mira de ser terapèutic i es posa molt d’èmfasi a oferir un entorn segur per a les dones (Beglan, 2013).

També s’han fet avenços interessants en el tema de les dones i la justícia penal a Anglaterra i Gal·les, entre els quals hi ha un finançament i un esforç importants per a apartar les dones del delictes i la custòdia (Hedderman, 2010; Gelsthorpe, 2010). Els canvis els ha impulsat una important revisió del sistema de justícia penal per a dones encarregat pel Govern el 2007 (Corston, 2007). S’han creat una sèrie de centres per a dones (basats en serveis integrals per a dones de la comunitat, per exemple) per a fer-los costat, i ara hi ha una xarxa nacional de centres d’aquest tipus (Women’s Breakout).

Per descomptat, es plantegen diverses preguntes: aquests desenvolupaments, reflecteixen un nou sentit de responsabilitat envers les dones desfavorides, o es podrien interpretar com una ampliació de la xarxa de control i regulació? (Wacquant, 2009). Potser ara la qüestió és saber com es poden sostenir els centres en una economia de mercat de la justícia, i com poden palesar el seu impacte positiu més enllà de les opinions de les usuàries (Gelsthorpe i Hedderman, 2012).

Als Estats Units d’Amèrica, el National Institute of Corrections (NIC) en cooperació amb la Universitat de Cincinnati (UC) (2013) han creat una sèrie d’avaluacions de riscos o necessitats específiques per a dones delinqüents adultes. Les avaluacions inclouen el següent:

- 1) Un instrument complet, l’Avaluació de risc/necessitats de les dones, que avalua tant els factors neutres de gènere com els factors específics de gènere, i permet emprar diferents qüestionaris per a llibertat condicional, presó i prealliberament.
- 2) L’Avaluació suplementària de risc/necessitats de les dones, que s’ha dissenyat per a complementar les avaluacions de risc o necessitats existents, com l’Inventari de nivell de servei. L’Avaluació suplementària de risc/necessitats de les dones també està disponible en qüestionaris separats per a les poblacions en llibertat condicional, presó i prealliberament.

El projecte NIC/UC es va elaborar partint de dues perspectives sobre la rehabilitació de delinqüents:

- 1) Els estudis de recerca d’investigadors acadèmics canadencs, que accentuen la importància de tractar els factors de risc dinàmics.

Observació

La referència a una economia de mercat de la justícia es refereix aquí a l’augment de la participació del sector privat en la gestió del sistema de justícia penal a Anglaterra i Gal·les.

2) El treball dels criminòlegs feministes, que subratllen la importància dels “accessos a la delinqüència” únics de les dones.

Tots dos paradigmes posen l'accent en la importància de programar els factors de risc dinàmics. No obstant això, el model dels accessos explica que les necessitats particulars de les dones no s'examinin adequadament en les avaluacions de risc/necessitats que es fan servir actualment. En resposta a això, les noves avaluacions per a dones identifiquen necessitats com: trauma i abús, relacions malsanes, estrès parental, depressió, autoeficàcia i símptomes de salut mental.

En altres parts dels Estats Units d'Amèrica hi ha novetats relacionades amb les programacions sensibles al gènere a les presons (Lawston, 2013), i a Victòria (Austràlia), iniciatives per a apartar de la presó i programes més adequats de prestació de serveis a la comunitat per a fer d'ajuda en els problemes de drogues i alcohol, de reunificació familiar, de gestió de deutes i de capacitació d'habilitats per a viure independentment, per exemple (Sheehan, 2013).

En conjunt, si bé òbviament és impossible il·lustrar tots els nous desenvolupaments en diferents jurisdiccions, hi ha indicis que els recursos per a les dones delinqüents en els programes de serveis a la comunitat han de ser solament per a dones, per així fomentar la seguretat i un sentit de comunitat i perquè el personal pugui adquirir experiència en el treball amb dones. La integració de les delinqüents amb les no delinqüents per a normalitzar les experiències de les dones delinqüents i facilitar un entorn propici per a l'aprenentatge, el foment de les oportunitats perquè les dones guanyin prou autoestima i participin directament en la solució dels seus propis problemes i se sentin motivades per buscar feines adequades, són els objectius principals.

Per tant, el que fa falta és aprofitar el que sabem sobre els estils d'aprenentatge eficaços per a les dones; una posició holística i pràctica per a ajudar les dones a fer front als problemes socials que puguin estar relacionats amb la seva delinqüència; vincles amb organismes tradicionals, sobretot de salut, assessorament de deute i assessorament en general; capacitat i flexibilitat per a permetre que les dones tornin per completar les seves capacitacions o suport i desenvolupament continuats, quan calguin; i acords perquè les dones tinguin un entorn de suport o mentors als quals puguin acudir quan hagin completat tots els programes relacionats amb la delinqüència, ja que és probable que l'atenció personal sigui tan important com qualsevol influència directa que abordi la conducta delictiva. A més, és important prestar ajuda pràctica a les dones en el transport i cura dels nens perquè puguin continuar participant en les activitats del centre o programa.

7. Dones i sistema penitenciari espanyol

7.1. Creació i evolució del sistema penitenciari femení a Espanya

Per a poder valorar l'estat actual dels centres penitenciaris del nostre país, especialment els de dones, cal conèixer com es van crear i quina n'ha estat l'evolució fins a arribar al moment actual. Com hem pogut veure en apartats anteriors, el tracte que històricament s'ha donat a dones i homes al nostre país, especialment als delinqüents, ha estat desigual. Aquestes diferències en el tracte es poden explicar, entre altres coses, per la ja estudiada doble desviació i la manera com la societat respon davant una dona que no compleix les expectatives marcades per a ella en cada època. El sistema penitenciari espanyol, com veurem a continuació, no n'ha estat una excepció.

La primera publicació que consta a Espanya que parla sobre un establiment de correcció específic per a dones data de 1587 i parla sobre El Convento de las Recogidas, un correccional situat a Madrid, on, com el seu nom indica, recollien dones indòcils subjectes a la correcció per part dels marits o pares, amb mandat de l'autoritat governativa, i les religioses encarregades de la casa les tenien asilades, separades de la comunitat i els podien imposar càstigs i tancar-les en calabossos (Teijón 1886, citat a Serrano, 2010).

Al segle XVI ja hi havia preceptes que establien que homes i dones havien d'estar separats dins de les institucions de reclusió, però aquests no sempre es complien al·legant falta de mitjans econòmics. Així, les primeres institucions de reclusió pròpiament femenines van néixer al segle XVII. Van rebre el nom de *cases galera* i van ser creades per Sor Magdalena de San Jerónimo. Aquesta institució va néixer paral·lelament a les galeres d'homes i es va crear per albergar-hi "males dones que amb el seu mal exemple i escàndol són ocasió i destorb per a moltes dones honestes i honrades per a caure en semblants maldats" (citada a Almeda, 2005). Sor Magdalena pretenia corregir i castigar les dones delinqüents mitjançant la seva moralització, ja que, segons defensava, la dona delinqüent s'havia separat de la moral que establia l'època com a pròpia del seu sexe i calia corregir-la perquè el seu comportament s'adequés al que exigien les normes socials segons el seu gènere (Serrano, 2010). Amb aquesta finalitat, en aquest tipus de centres s'ingressaven diferents tipus de dones, vagabundes i deshonestes, malaltes que contagiaven homes, captaires, enganadores, alcavotes, corruptores de noies, dones de servei de mals costums i posadores de mosses en cases de servir (Jiménez Estacio, 2014). Sor Magdalena establia dos tipus de dones, i segons la pertinença a un o altre grup les internes rebien un tracte diferent. Així, a les dones joves, òrfenes, desemparades o candidates a ser males dones en el futur se'ls aplicava una teràpia preventiva, i eren tancades en col·legis per a ensenyar-los bones maneres i les virtuts

cristianes perquè poguessin evitar tota forma de perversió temptadora que les allunyés del bon camí que marcava la institució, mentre que a les “ja caigudes” les tancaven a les cases galera, en edificis tancats, amb dormitoris comuns i una sala per a treballar i ajudar en les despeses de la galera (Almeda, 2005).

Paral·lelament a les cases galera, hi havia les anomenades cases de misericòrdia, que van ser l'opció més usada durant l'Antic Règim per a castigar les dones que no complien els canons establerts per a una bona dona (ja fos per qüestions econòmiques o per motius delinqüencials). A les cases misericòrdia, a diferència de les cases galera, sí que es permetia l'estada d'homes i s'utilitzaven preferentment per a recloure rodamons, ja que per als delinqüents es prioritzen els treballs en presons o a l'exèrcit. Precisament, el fet que en aquests centres es permetés l'estada tant d'homes com de dones feia que s'hi ingressessin moltes dones recluses amb els seus fills i les seves filles. Dins les cases misericòrdia hi havia tres règims de vida: als joves se'ls ensenyava un ofici mentre que a les dones joves se'ls ensenyava a servir; per als grans i impossibilitats servia de casa d'acolliment, i a la resta (la majoria) se'ls usava com a mà d'obra per a la manufactura i guanyar diners per a les mateixes cases (Almeda, 2005).

A tall de conclusió podem dir que, durant l'Antic Règim, als homes que trencaven les normes socials se'ls aplicava principalment un càstig físic o corporal i només se'ls reclouïa quan cometien actes molt greus. En el cas de les dones, en canvi, la seva reclusió era el més habitual davant qualsevol ruptura de les normes socials per tal de poder corregir la seva conducta i se'ls aplicava un càstig físic però també moral o espiritual (Almeda, 2005).

Amb la revolució industrial i els múltiples canvis socials que van tenir lloc al segle XVIII, entre aquests la creació de múltiples codis penals que creaven un sistema de classificació de delictes i penes associades, els càstigs usats van començar a canviar. Principalment es va passar de prioritzar els càstigs físics a donar més importància a la privació de llibertat i, per tant, a les presons, càstig que curiosament ja era el més utilitzat en dones.

A principis del segle XIX les presons de dones van passar a dir-se “cases de correcció”. En aquestes cases es reclouïen dones i menors d'edat i estaven regides per l'Ordenança de 1822. Posteriorment, es va diferenciar entre menors i dones, es van anomenar “cases de correcció de dones” i van anar adaptant les seves normatives als diferents canvis legislatius. Malgrat els canvis legislatius, una cosa que es continuava mantenint era la importància que es donava a la religió. Aquesta era present tant a les presons d'homes com de dones, encara que, en el cas de les últimes, tenia més força, ja que s'entenia que era l'única manera de canviar la immoralitat dels actes i accions de les dones, especialment per l'ambigüitat de la regulació en els casos de prostitució. En aquest sentit i en paraules d'Aurora Rivière: “a la presó de dones ingressaven al segle

XIX les prostitutes que faltaven als registres de la policia o les que transitaven per Madrid abans de la una de la matinada, i s'imposava llavors la pena de *quincenaria* (15 dies d'arrest)" (citada a Gómez Bravo, 2003).

Amb l'arribada de la II República i el nomenament de Victoria Kent com a directora general de Presons es va iniciar una important reforma del sistema penitenciari espanyol, incloent-hi la supressió de diverses formes de vexació física, l'autorització de visites als interns o la llibertat de culte, entre altres. Així mateix, es va substituir el personal penitenciari existent (religiós i militar) per professionals formats per a aquestes funcions. Quant a la situació de les dones, Victoria Kent va permetre que els nens poguessin estar amb les seves mares preses fins als tres anys i va crear tallers de costura remunerats per a les preses, que fins llavors treballaven sense rebre cap remuneració (Almeda, 2005).

L'avenç produït durant la II República va quedar irremeiablement truncat amb l'inici de la Guerra Civil espanyola i la posterior dictadura franquista. En finalitzar la guerra, les presons espanyoles estaven plenes, sobretot de presos polítics, i es va militaritzar el funcionament dels centres, es van reinstaurar els treballs forçats i el tractament dels presos va tornar a ser extrem. La falta d'higiene i d'aliments feia que hi hagués molts malalts i morts dins de les presons, l'educació va deixar de ser una opció per als presos i la religió catòlica va tornar a instaurar-se com a preferent, ja que només es podia accedir a certs privilegis mitjançant aquesta.

Tal com recull Elisabet Almeda (Almeda, 2005), conèixer la situació de les dones a les presons franquistes no és fàcil, ja que no hi ha registres oficials que ho certifiquin. L'autora, fent una recopilació de diferents bibliografies i llibres publicats per ex-preses, dibuixa una realitat de les presons de dones força complicada, amb presons molt massificades (alguna va passar d'albergar 500 dones a 14.000), amb condicions higièniques deplorables, que feien que molts dels fills de les preses morissin, i dirigides, de nou, sota la vara moralitzadora de la religió cristiana. Com afirma aquesta autora, la vida dins de les presons femenines va tornar a ser com abans de la II República, amb l'única diferència que les dones preses durant el franquisme havien estat condemnades pel mateix règim.

Amb la transició espanyola el sistema penitenciari va patir una gran crisi, fins que, finalment, el director general Carlos García Valdés va liderar una reforma integral del sistema. El director es va basar en visites a presons i entrevistes amb presos i preses, i va publicar ordres i circulars per a solucionar algunes reivindicacions de presos i funcionaris; va fer una depuració de càrrecs amb responsabilitat i va elaborar l'avantprojecte de Llei penitenciària que el 1979 va culminar amb la Llei orgànica general penitenciària i que va ser completada amb el Reglament penitenciari de 1981 (Almeda, 2005).

Afortunadament, podem dir que els últims anys el sistema penitenciari espanyol i les seves presons han evolucionat en una bona direcció, encara que disten de ser perfectes.

Les dones preses actualment estan dividides en tres tipus de dependències: els **mòduls de dones dins de presons d'homes**, les **petites presons de dones dins de macropresons d'homes** i els **centres penitenciaris exclusivament femenins** (Almeda, 2005).

Així mateix, cal destacar que per a les internes mares de nens menors de tres anys hi ha dos tipus de recursos: les unitats de mares (mòduls específics dins dels mateixos centres penitenciaris) i les unitats externes de mares (noves estructures independents dels centres penitenciaris amb autonomia penitenciària ideades per a facilitar el desenvolupament dels menors amb una relació maternofilial adequada). Lamentablement, malgrat que es tracta d'un projecte iniciat el 2004, el 2016 només hi ha tres unitats externes de mares a tot Espanya –la unitat de mares Jaime Garralda de Madrid, la unitat de mares de Sevilla i la unitat de mares de Palma de Mallorca (Balears).

En l'àmbit legislatiu és important destacar que en la legislació espanyola actual el disseny del règim penitenciari es fa basant-se en el **principi d'igualtat**; per tant, no es distingeix per raó de gènere. Malgrat això, sí que s'estableixen certs principis basats en el gènere, entre els quals s'inclouen la separació per sexes i certes excepcions, com la de la no-obligació de treballar per a dones embarassades, material sanitari necessari per a dones embarassades i disposicions sobre les mares amb fills (Serrano, 2010).

7.2. Situació actual a les presons de dones

7.2.1. Perfil de les dones internes en presons espanyoles

Tal com afirma Maria Dolores Serrano (2010), el coneixement de l'evolució de la població penitenciària femenina, i els delictes que cometen i els estudis de gènere, ens permeten apropar-nos a la realitat de la dona que compleix penes privatives de llibertat, no com un mer apèndix de la delinqüència masculina, sinó amb unes característiques pròpies i diferenciades dels homes, que mereix un tractament i una consideració específiques, que guii l'elaboració d'un règim penitenciari per a dones dissenyat pensant en elles, que no sigui una mera adaptació del règim carcerari establert per als homes i que elimini la discriminació de la dona en l'àmbit penitenciari (Serrano, 2010).

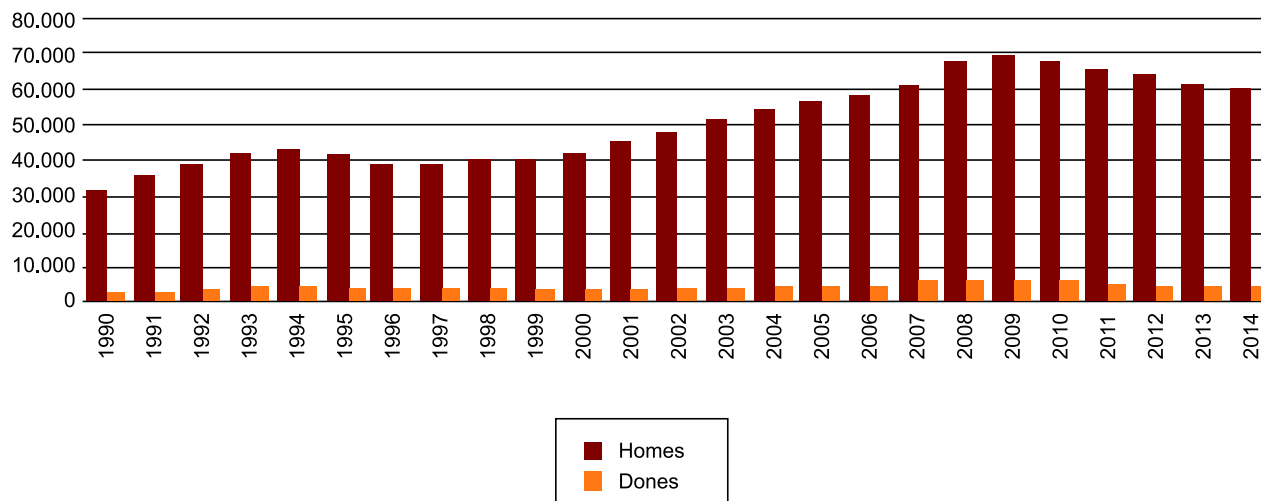
Partint d'aquesta afirmació, la nostra primera tasca no pot ser cap altra que conèixer quin és el perfil de la població penitenciària femenina a l'Espanya actual.

Nota

El 2016 a Espanya hi ha quatre centres penitenciaris exclusivament de dones: el Centre Penitenciari de Dones (Barcelona), el Centre Penitenciari de Brieva (Àvila), el Centre Penitenciari d'Alcalá de Guadaira (Sevilla) i el Centre Penitenciari Madrid I d'Alcalá de Henares (Madrid). La resta de dones estan ingressades en mòduls per a dones dins de centres penitenciaris d'homes.

En primer lloc, podem afirmar que, tal com veiem en el gràfic 2, la població reclusa femenina s'ha mantingut relativament estable durant els últims 25 anys, amb un lleuger increment especialment durant els anys compresos entre el 2007 i 2010. Així mateix, podem asseverar que, segons les dades registrades per l'Institut Nacional d'Estadística d'Espanya, la població reclusa femenina representa aproximadament un 8% del total de la població reclusa del nostre país. Cal dir que, en el cas dels homes, la variació quant al nombre de presos ha experimentat increments i descensos més marcats.

Gràfic 2: Evolució de la població penitenciària espanyola entre 1990 i 2014

Gràfic extret de l'Institut Nacional d'Estadística (www.ine.es).

Quant al perfil que presenten les dones preses a Espanya, s'han recollit certes estadístiques sobre aquest tema. Francesca Melis, mentre era sotsdirectora de Tractament del Centre Penitenciari de Dones Madrid I, va publicar una llista amb les característiques comunes que reuneixen les dones preses a Espanya i que es poden resumir en el següent (Melis, 2010):

- Altes taxes d'analfabetisme i nul·la qualificació professional, amb taxes d'abandó o fracàs escolar elevades, la qual cosa les aboca a la desocupació o ocupació precària, poc remunerada o temporal.
- Pertinença a minories desfavorides (sobrerepresentació de dones d'ètnia gitana i estrangeres o historial personal amb factors de discriminació social).
- Falta de competència social, habilitats socials i certes pautes cíviques bàsiques (cabal de veu, educació, estalvi, hàbits alimentaris, etc.).
- Entorn desfavorit (pobresa, exclusió, marginació, etc.) i, per tant, baixa autoestima, especialment com a mares i/o esposes. Això es veu incrementat amb el seu ingrés a la presó.

- Dependència psicològica de la figura masculina i falta d'autonomia personal.
- Alta freqüència d'historial d'abusos sexuals i maltractament (tant familiar com de parella) que al seu torn es relaciona amb el seu historial delictiu i seqüeles físiques i psicològiques (drogodependència, depressió, intents autolítics, etc.). En aquest sentit, una investigació del grup SURT (citada a Yagüe, 2007) ressenyava que el percentatge de dones que havia sofert algun tipus de violència era del 88,4% (68% violència sexual i 74% violència física).
- Presència de drogodependència amb politoxicomania que disminueix durant el període d'ingrés a la presó.
- L'empresonament, en el pla familiar, comporta un desgavell més gran que en el cas dels homes.
- En el moment de l'empresonament les dones se senten culpables, anguiades i amb incertesa per la situació familiar (fills, pares, persones dependents al seu càrrec, pèrdua d'habitatge o ressentiment del matrimoni, entre altres). Aquest empresonament pot representar per a elles una ruptura del seu procés maduratiu i de socialització.
- Els problemes de salut mental més freqüents són la depressió, estrès, ansietat o símptomes psicòtics. En aquest sentit, un estudi de James i Glaze (citats a Villagrà i altres, 2011) recollia que aproximadament el 75% de les dones que ingressaven a la presó presentaven símptomes de diferents trastorns mentals i que tres quartes parts d'aquestes complien també els criteris diagnòstics per un trastorn per abús de substàncies.

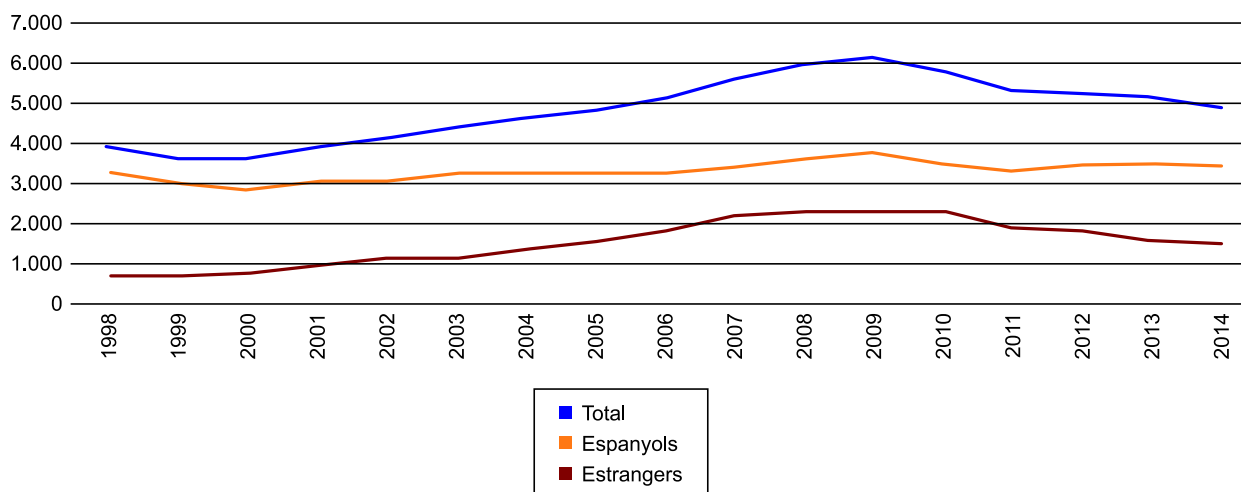
Per la seva banda, Concepción Yagüe (Yagüe 2007), recull, a més de les ja esmentades, altres característiques comunes del col·lectiu de dones a la presó i hi afegeix el següent:

- El 25% de les dones declaren que van ser recloses durant la seva adolescència en algun tipus d'internat o reformatori.
- El 70% admet tenir algun familiar a la presó.

Quant a la situació de sobrerrepresentació de dones estrangeres en la població penitenciària femenina ja comentada anteriorment, cal destacar que, com podem veure en el gràfic 3, certament hi va haver una tendència d'augment d'aquesta població a les nostres presons entre els anys 1998 i 2010. Malgrat això, i a partir de 2010, la tendència s'ha revertit i actualment ens trobem

en nivells de població femenina estrangera similars als de 2005. Tot i així, la població femenina estrangera continua estant sobrerrepresentada a les nostres presons.

Gràfic 3: Evolució de les dones que compleixen condemna en centres penitenciaris diferenciades per procedència

Gràfic extret de l'Institut Nacional d'Estadística (www.ine.es).

D'altra banda, cal tenir en compte que aproximadament el 65% de les internes tenen edats compreses entre els 21 i els 40 anys (Melis, 2010), la qual cosa les situa en període reproductiu i, per tant, amb necessitats especials que les fan ser candidates per a residir a les unitats de mares. En aquest sentit, el 2008, el 5,3% de la població internada de dones estava en situació d'embaràs o maternitat en convivència amb els menors durant el seu compliment penitenciari (Programa d'accions per a la igualtat entre dones i homes en l'àmbit penitenciari, 2009).

En aquesta línia, l'informe del Defensor del Poble Andalus de 2006 (citat a Yagüe, 2007) recollia que la taxa de fecunditat de les dones empresonades era del 2,7%, la qual cosa representa el doble de l'índex mitjà de la població espanyola (1,3%). Així mateix, el 70% d'aquestes dones tenen fills amb edats inferiors als 18 anys i el 34% tenen una família monoparental, amb fills únicament al seu càrrec, per la qual cosa el seu ingrés a la presó situa les seves famílies en una situació d'alt risc d'exclusió.

Quant a la **tipologia delictiva perpetrada** per les dones preses del nostre país, en els últims anys la major part dels delictes comesos s'inclouen dins dels delictes contra la salut pública, seguits per delictes contra la propietat i contra l'ordre socioeconòmic (Direcció General d'Institucions Penitenciàries 2009, citat a Villagrà i altres, 2011).

Finalment, i pel que fa a la reincidència delictiva, s'ha acreditat la menor reincidència de les persones condemnades per delictes contra la salut pública (delicte predominant entre les dones) i la major reincidència en delictes contra la propietat (tipus delictiu comès majoritàriament per homes). Això, juntament amb el caràcter nuclear de la dona condemnada en els seus entorns afectius,

conduïxen a una reincidència significativament menor entre les dones (Programa d'accions per a la igualtat entre dones i homes en l'àmbit penitenciari, 2009).

7.2.2. Programes d'intervenció en presons de dones a Espanya

El tractament és un dels components amb més rellevància en el sistema penitenciari espanyol, ja que així ho estableix la Constitució, quan dicta que les penes i mesures privatives de llibertat s'han d'orientar a la reeducació i reinserció social. En aquest sentit, tots els interns tenen dret a participar en els programes de tractament i l'Administració té l'obligació de dissenyar un programa individualitzat de tractament (PIT) per a cada intern, que permeti resoldre les diferents mancances i problemàtiques que van incidir en la seva activitat delictiva. Amb aquesta intenció, i des de mitjan anys noranta, es va començar a promoure una diversitat d'activitats a disposició dels interns per tal de cobrir certes necessitats, entre aquestes l'educació formal (de nivells bàsics a estudis universitaris), els tallers ocupacionals, les activitats esportives i d'oci i el treball productiu. Per a dur a terme aquestes tasques i afavorir la reinserció postcondemna, els responsables de les polítiques penitenciàries estan usant els recursos comunitaris i el desenvolupament de certs programes en el medi lliure per als interns amb perfils delictius menys greus (Añaños-Bedriñana i Yagüe, 2013).

Per a conduir els programes, s'han format professionals de les institucions penitenciàries i se'ls ha dotat dels instruments i tècniques per al seu desenvolupament (manuais i exercicis) i escales per a l'avaluació de l'eficàcia de les actuacions. Aquestes actuacions es duen a terme en equips multidisciplinaris, on és freqüent que participin professionals d'organitzacions externes, com universitats, organismes públics i ONG, i s'ha començat a incloure-hi el personal de vigilància dels centres (Añaños-Bedriñana i Yagüe, 2013).

L'accés i el tipus d'intervenció que es feia amb les dones internes, especialment les situades en mòduls de dones dins de centres penitenciaris masculins, sempre ha estat condicionat per les mesures de seguretat i la presència dels homes als centres. Per aquest motiu i per a afavorir la intervenció amb les dones, des del Centre Penitenciari d'Alcalá de Guadaira, Concepción Yagüe, el 2007 (Yagüe, 2007), plantejava una intervenció basada en les necessitats de la dona, que seguia els passos següents:

a) Resoldre les problemàtiques sociofamiliars que van provocar l'ingrés a la presó: això inclou orientació legal i informació de la situació processal, penal i penitenciària, actualització de la documentació personal i familiar, accés a ajudes i serveis socials, procediments de família (acolliment, adopció o oposició a mesures de protecció dels fills), iniciar amb la mediació de serveis socials la restauració dels vincles familiars i potenciar les xarxes de suport entre les companyes d'internament.

b) Adquisició de destreses bàsiques per a organitzar les seves vides: incloent-hi hàbits d'higiene, salut i alimentació i normes de convivència (incloent-hi respecte a la propietat), habilitats bàsiques per al manteniment d'activitats regulars i adquisició de destreses motrius essencials per a dur a terme qualsevol activitat (prensió, precisió, etc.).

c) Educació: des de l'alfabetització i educació base fins a tot tipus de cursos.

d) Activitat laboral: mitjançant treballs remunerats que es fan dins el mateix centre o amb empreses externes concertades.

e) Millora de la independència-autonomia personal: inclouen programes específics per a disminuir la vulnerabilitat de la dona reclusa. Es divideixen segons els col·lectius diana i inclouen: prevenció del maltractament, promoció d'hàbits saludables i atenció a les drogodependències, programa de joves, dones grans, discapacitades físiques o psíquiques i desenvolupament de la maternitat.

Posteriorment, el 2009, la Secretaria General d'Institucions Penitenciàries (SGIP), amb el suport del Govern i basant-se en les normes i recomanacions nacionals i internacionals aprovades, es va comprometre a elaborar i executar un programa per al foment de la igualtat entre dones i homes en l'àmbit penitenciari (Programa d'accions per a la igualtat entre dones i homes en l'àmbit penitenciari, 2009).

Aquest programa recull els seus propis punts forts i febles, que es resumeixen en els següents:

- Punts forts: disposa de l'organització penitenciària per a complir els seus objectius i les dones preses tenen una alta participació en qualsevol activitat formativa, laboral o lúdica que se'ls proposa (més que en el cas dels homes).
- Punts febles: hi ha una escassa sensibilització de la mateixa organització sobre diferències de gènere, les dades de què es disposa són insuficients i l'oferta a la qual tenen accés les dones es veu reduïda per les restriccions existents respecte de les activitats mixtes i, per tant, només poden accedir a certes activitats.

En línies generals, les actuacions que es proposen són les següents:

- Aplicació de mesures per a escurçar la durada de l'empresonament efectiu en perfils de menor perillositat. En aquesta línia es pretén impulsar l'aplicació d'atenuants, suspensions i substitucions de penes de presó en dones embarassades o que tinguin al seu càrrec fills o persones dependents.

- Es vol enfocar l'activitat penitenciària de les dones cap a la comunitat externa (incloent-hi institucions, serveis públics, associacions i empreses que intervenen en el procés de compliment i integració).
- Establir un programa de guia i tutela personal per a les dones preses mitjançant la seva implicació en un procés d'assoliments consolidables per a passar de la dependència a l'autonomia personal a través d'una combinació de programes de serveis socials, formatius i d'intervenció personal. En aquest sentit, s'hi inclou:
 - Àrea social: dissenyar un protocol d'acolliment immediat per a l'atenció de les problemàtiques en el moment de l'ingrés a la presó i l'enfortiment o la restauració de l'entorn familiar o la cerca de recursos socials alternatius.
 - Intervenció educativa: entrenament i adquisició d'habilitats bàsiques personals, diferents nivells escolars, formació professional, instrucció laboral, promoció cultural i esportiva i utilització creativa de l'oci.
 - Intervenció personal: programes de promoció de la salut, drogodependència, foment de l'autonomia personal i prevenció de la violència i/o explotació econòmica, sexual, etc., amb l'exposició de models conductuals que promouen la independència en la vida afectiva, sexual i econòmica.
 - Ha d'arribar a tots els perfils de diversitat: integració de les internes estrangeres, programes de joves de persones grans i discapacitades, etc.
 - Abordatge específic de la maternitat: creació d'unitats per a mares amb fills situades fora dels establiments penitenciaris ordinaris.

Finalment, el projecte desenvolupa els objectius d'actuació que es permeten, i una guia d'actuacions detallada. En el pla esquemàtic, es pot resumir en:

1) Actuacions en l'àmbit organitzatiu

- Creació d'estructura orgànica i funcional permanent que impulsi, examini regularment i avalui l'impacte del programa d'accions per a la igualtat.
- Implicació plena i coresponsabilitat institucional i dels agents socials en els plans d'acció per a la igualtat.
- Introducció de la perspectiva de gènere en la política penitenciària.
- Adaptació de la política de personal als plans d'igualtat i les lleis de conciliació familiar.

- Incorporació de la política de gènere al treball dels òrgans directius i planificació de la formació específica d'empleats a les diferents àrees per a assolir més sensibilització i coneixement de les diferències de les dones empresonades.
- Recerca i presència en els fòrums nacionals/internacionals.
- Propostes de canvis legals que aprofundeixin en la igualtat de gènere i compensin el cost familiar i el major sofriment de la dona en el seu empresonament.

2) Observatori permanent per a l'eradicació de factors de discriminació basats en el gènere.

- Elaboració i implementació de mètodes d'anàlisi de gestió que permetin avaluar periòdicament les condicions en què es desenvolupa l'execució penitenciària de les dones respecte dels homes. Incorporació de l'anàlisi d'impacte de gènere en els informes i les decisions de caràcter general.
- Pla integral d'adequació de les estructures arquitectòniques on resideixen les dones o on seran destinades.
- Règim penitenciari.

3) Atenció integral a les necessitats de les dones empresonades i excarcerades.

- Dissenyar per a cada centre un protocol d'acolliment immediat per a l'atenció a les problemàtiques que representa l'ingrés a la presó.
- Actuacions d'enfortiment o restauració de l'entorn familiar o cerca de recursos socials alternatius.
- Potenciar xarxes de suport entre les companyes d'internament.
- Foment de la salut.
- Estratègies d'apoderament: crear i promoure la participació en programes de foment de l'autonomia personal i plena participació en els drets de la ciutadania.
- Plans d'integració escolar, formativa.
- Plans d'integració cultural, esportiva i d'oci.
- Integració laboral, plans d'ocupació i inserció laboral. Contribuir a millorar la inestabilitat de les dones internades mitjançant programes de qua-

lificació professional, orientació laboral, accés al treball penitenciari i adquisició d'experiència laboral.

- Atenció al desenvolupament de la maternitat a la presó.
- Atenció especialitzada a les necessitats de col·lectius específics: joves, grans, toxicòmanes, discapacitades.

4) Plans per afavorir l'eradicació de la violència de gènere i pal·liar-ne les conseqüències.

- Disminuir la vulnerabilitat de la dona reclusa, en general, a patir situacions de violència i/o dependència.
- Programes específics per a dones amb un historial de violència de gènere.
- Programes per a persones condemnades per violència de gènere.

Així mateix, i per a poder valorar l'efectivitat d'aquest model, es preveu la seva avaluació periòdica.

Sobre la base d'aquests esforços, diferents observadors externs afirmen que el sistema penitenciari espanyol, encara amb fortes mancances, es pot considerar com un dels més avançats del món, ja que tracta de ser coherent amb el sentit que dóna a la pena de privació de llibertat en la seva normativa legal i en resposta als principis de la pedagogia social. Així mateix, els estudis que s'han fet assenyalen la necessitat d'actuar sobre la prevenció de la comissió de delictes i de la reincidència, tenint en compte la perspectiva de gènere (Añaños-Bedriñana i Yagüe, 2013).

7.2.3. Conseqüències del pas per la presó

L'experiència de la presó generalment provoca importants canvis en la identitat de les preses, ja que les posa en contacte amb altres realitats i provoca canvis en la seva forma de comportar-se per a poder sobreviure en un entorn amb uns codis diferents, i en sortir de presó dits codis són desadaptatius. Certs estudis suggereixen que les persones que compleixen llargues condemes pateixen un procés de desadaptació social i desidentificació personal amb greus efectes sobre les seves subjectivitats (Manzanos, 1992; Garcia-Borés, 1996; Nari i altres, 2000, citats a Miranda, Martín i Vega, 2003).

D'altra banda, cal tenir en compte que, si bé la presó produeix una reducció de l'estatus social de la persona, una vegada surt de presó la seva situació no millora massa, ja que les ex-preses tenen més dificultats per a accedir a treballs de qualitat, la qual cosa dificulta novament la seva reinserció social (Miranda, Martín i Vega, 2003).

Activitats de revisió

- Intenta imaginar com s'havia de sentir una dona a la presó/casa d'acolliment en cadascuna de les diferents etapes que hem dit. Quin penses que ha estat el pitjor i el millor moment per a una dona sota custòdia?
- El perfil de la dona presa és tal com pensaves o t'ha sorprès? Penses que hi ha diferència respecte del perfil de les preses d'altres països?
- Et sembla adequat que hi hagi un programa d'intervenció específic per a les dones a la presó? Hi ha alguna àrea que pensis que s'hauria de tractar i que no es faci?
- Penses que la presó és més nociva en el cas de les dones que en els homes o que és equivalent?

8. Homes i masculinitat

Encara que aquest mòdul s'ha centrat en les dones, no seria complet si no parés una mica d'atenció directa a la relació dels homes i la masculinitat amb la justícia. Ja s'ha reconegut que els homes cometem més delictes que les dones. A més, podríem argumentar que la justícia penal està determinada en bona part per les imatges normatives de la masculinitat (Newburn i Stanko, 1994; Collier, 1998).

Com hem dit, les definicions dominants de la masculinitat i el que es percep com a necessitats dels homes informen les experiències tant dels homes com de les dones, i això té conseqüències particulars per a les dones –sobretot en el fet que les converteix en “idees correccionals *a posteriori*”. Això, però, també té conseqüències particulars per als homes quan no s'ajusten a les nocions estereotipades de “masculinitat hegemònica” i les imatges socialment dominants del que implica ser un home (Hearn, 2004; Connell, 2002). Potser no és sorprenent que siguin imatges dominants, atès que els homes predominen en la població carcerària i els usuaris del sistema de justícia penal en general són homes, però els que no s'ajusten a la imatge estereotipada poden ser tractats de manera diferent.

8.1. Preguntes amb respostes

Cal fer molts més estudis de recerca per a entendre del tot el tractament dels homes en el sistema de justícia penal i les experiències dels homes amb la justícia penal. No sabem gaire cosa de l'impacte de ser un home amb feina o “en atur”, per exemple, en un context d'imatges estereotipades dels homes com a “sustencions de la família”. Què vol dir ser gai en el sistema de justícia penal? Un diari ha destacat el fet que ser gai a la presó torna les persones molt vulnerables i les seves experiències són particularment desagradables. Per tant, cal qüestionar el mite que la presó és el paradís d'un gai. Aquí, però, el nostre principal objectiu és pensar en els homes i la masculinitat quan es dicten sentències.

La masculinitat hegemònica

La masculinitat hegemònica es pot descriure com la forma dominant de la masculinitat dins la jerarquia de gènere, que reflecteix un ideal normatiu cultural del comportament masculí i que es valora per sobre d'altres.

Per a un comentari sobre el que vol dir ser un home a la presó –i les maneres en què els homes poden ser segregats per raça, ètnia i sexualitat–, vegeu el vídeo següent:

- “Prison life” (accessible en línia)

També podríem considerar l'impacte de ser una persona transgènere. Pensem en el cas de Chelsea Manning, per exemple, que fa poc ha merescut l'atenció dels mitjans de comunicació d'arreu del món.

Vegeu també

Les definicions dominants de masculinitat i altres conceptes es presenten en l'apartat 1 d'aquest mòdul didàctic.

Lectura recomanada

Sobre la qüestió de ser un gai a la presó, consulteu l'article següent:

S. Walshe (2012, 7 de març). “The grim truth of being gay in prison” [en línia]. *The Guardian*.

La presó militar on Manning està començant a complir la sentència de trenta-cinc anys per espionatge ha deixat clar que no li donarà la teràpia hormonal que vol. Quines dificultats té la vida de les persones transgènere rere les reixes? Vegeu el vídeo següent:

- “Chelsea Manning: what kind of treatment can she expect in jail?” (accessible en línia)

Activitats de revisió

- Quines són les imatges dominants dels homes i la masculinitat a Espanya?
- Reflexioneu críticament sobre les maneres en què aquestes imatges poden tenir un impacte en les sentències dictades en els tribunals.

Resum

És important reconèixer que la justícia penal s'ha tornat tan polititzada en alguns països que la sostenibilitat dels nous desenvolupaments es qüestiona sempre. Els desenvolupaments de la justícia penal estan impulsats cada vegada més per factors econòmics (la necessitat de trobar estalvis financers, per exemple) i factors polítics (un compromís ideològic amb la competència en el mercat de les prestacions de serveis, per exemple). Els canvis de polítiques i controls fiscals exacerben les dificultats de fer front a les necessitats de les delinqüents de manera adequada i proporcionada.

En les diverses jurisdiccions i entre els acadèmics, entre els responsables polítics, els professionals i els activistes, hi ha hagut un reconeixement creixent que la presó no és un lloc apropiat per a les dones en conflicte amb la llei. La presó ha estat sovint el centre d'atenció de les preocupacions sobre les violacions dels drets humans, però la perspectiva dels drets humans per si sola no ha propiciat les reformes que tanta falta fan (consulteu, per exemple, Moore i Jemphrey, 2013). A més, gairebé no s'ha parat atenció a les variables del respecte als drets humans de les sancions de prestació de serveis a la comunitat –sobre la possible intrusió en la vida familiar o la falta de serveis que s'adaptin específicament a les dones–.

El que es reconeix és que les dones en conflicte amb la llei sovint són víctimes d'abusos, víctimes de la violència domèstica i pobres. Les relacions de poder informen la vulnerabilitat i els accessos a la delinqüència. S'ha aconseguit una mica de suport judicial i públic per a les alternatives basades en les penes que no impliquen presó i les sentències de prestació de serveis a la comunitat en alguns països, però encara hi ha molt camí per fer. A més, una cosa és el creixent reconeixement de la victimització de les dones delinqüents en alguns països occidentals, i una altra de ben diferent el reconeixement de la victimització de les dones atrapades en el tràfic de persones, i no obstant això, enjudiciades pel fet de ser immigrants il·legals o sense els papers pertinents (Hales i Gelsthorpe, 2012; Troshynski, 2012).

Al principi del segle XXI han sorgit nous delictes i preocupacions: terrorisme, delictes cibernètics, tràfic de persones i altres violacions de drets humans, per exemple. Tots han produït noves maneres en què les dones participen en la delinqüència, sia com a delinqüents o com a víctimes –un tema que no tractarem aquí, excepte de passada (consulteu Gelsthorpe i Larrauri, 2013)–. A més, aprofitar les experiències de fora del Regne Unit i els països no occidentals sempre és un desafiament, en bona part perquè al tema de la dona i la justícia penal s'hi ha prestat una atenció acadèmica limitada. És important, però, aca-

bar reconeixent que les experiències de les dones amb la justícia penal, siguin on siguin, sempre són representatives de les interseccions complexes de les injustícies que caracteritzen la seva vida.

Les polítiques de justícia penal específiques de gènere plantegen, és clar, qüestions difícils quant a la manera de conciliar el tractament diferencial amb els principis d'igualtat, i també d'atribuir característiques pròpies a les dones (o els homes); és l'obstacle de l'essencialisme. Si diem que no s'han d'empresonar les dones, ja que en general no cometen delictes greus, i que en general no són perilloses, hauríem d'aplicar el mateix principi als homes. No obstant això, si basant-nos en les dades dels estudis de recerca, podem veure que cal fer diferències en les sancions, tindrem una bona raó per a donar suport a aquest argument.

Activitats de revisió

- Les condemnes de dones, de quina manera podrien implicar que siguin castigades desproporcionadament?
- Segons les lectures, considereu que el sistema de justícia penal ha de tractar els homes i les dones de la mateixa manera, o de manera diferent?
- Si penseu que s'ha de tractar homes i dones de manera diferent, la diferència ha d'estar en els àmbits d'imposició de penes, o en formes de sentències diferents? Justifiqueu la resposta.
- Com es poden adaptar per a les dones les sentències de prestació de serveis a la comunitat?
- És factible o desitjable, un sistema de sentències que no tingui en compte les diferències de gènere?

Reflexió

Aquí fem una distinció clara entre els nivells de les sentències i les formes de les sancions. La diferenciació en el **nivell de les sentències** implica subvertir els principis d'igualtat, però la diferenciació quant a les **formes de les disposicions de les sentències** una vegada que el nivell de les penes s'hagi establert, sens dubte no implica subvertir els principis d'igualtat.

Bibliografia

- Almeda, E.** (2005). "Women's imprisonment in Spain". *Punishment and Society* (núm. 7, pàg. 183-199).
- Almeda, E.** (2005). "Pasado y presente de las cárceles femeninas en España". *Sociológica* (juny 2005, pàg. 75-106) [en línia].
- Añaños-Bedriñana, F. y Yagüe, C.** (2013). "Educación social en prisiones. Planteamientos iniciales y políticas encaminadas hacia la reinserción desde la perspectiva de género". *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria* (núm. 22, pàg. 7-12) [en línia].
- Australian Bureau of Statistics** (2009). *Prisoners in Australia, 2009* [en línia].
- Beglan, M.** (2013). "The 218 experience". A: M. Malloch; G. McIvor (eds.). *Women, punishment and social justice. Human rights and penal practices* (pàg. 152-166). Abingdon: Routledge.
- Berman, G.** (2009). *Prison population statistics*. Londres: House of Commons Library.
- Bickle, G.; Peterson, R.** (1991). "The impact of gender-based family roles on sentencing". *Social problems* (vol. 3, núm. 38, pàg. 372-394).
- Blanchette, K.; Brown, S.** (2006). *The assessment and treatment of women offenders*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Bush-Baskette, S.** (1998). "The war on drugs as a war against black women". A: S. L. Miller (ed.). *Crime control and women: Feminist implications of criminal justice policy* (pàg. 113-129). Los Angeles (CA): Sage.
- Carlen, P.** (1983). *Women's imprisonment. A study in social control*. Londres: Routledge and Kegan Paul.
- Carlen, P.** (2002). *Women and punishment. The struggle for justice*. Cullompton: Willan.
- Chesney-Lind, M.; Pasko, L.** (2013). *The female offender*. Thousand Oaks (CA): Sage.
- Collier, R.** (1998). *Masculinities, crime and criminology*. Londres: Sage.
- Condry, R.** (2006). "Stigmatised women: Relatives of serious offenders and the broader impact of crime". A: F. Heidensohn (ed.). *Gender and justice: New concepts and approaches* (pàg. 96-120). Cullompton: Willan.
- Connell, R.** (2002). *Gender*. Cambridge: Polity.
- Corston, J.** (2007). *The Corston report: A report by Baroness Jean Corston of a review of women with particular vulnerabilities in the criminal justice system*. Londres: Home Office.
- Council of Europe** (2012). *Annual penal statistics - Space II - 2010. Survey 2010 Persons serving non-custodial sanctions and measures in 2010* [en línia].
- Daly, K.** (1994). *Gender, crime and punishment*. New Haven: Yale University Press.
- Dominelli, L.** (1984). "Differential justice: Domestic labour, community service and female offenders". *Probation Journal* (núm. 31, pàg. 100-103).
- Epstein, R.** (2012, desembre). *Mothers in prison: The sentencing of mothers and the rights of the child* [en línia]. *Coventry Law Journal*. Edició especial: *Research report*.
- Farrington, D.; Buckle, A.** (1984). "An observational study of shoplifting". *British journal of criminology* (vol. 24, núm. 1, pàg. 63-73).
- Farrington, D.; Morris, A.** (1983). "Sex, sentencing and reconviction". *British journal of criminology* (vol. 23, núm. 3, pàg. 229-248).
- Frost, N.; Greene, J.; Pranis, K.** (2006). *Hard hit: The growth in the imprisonment of women 1977-2004*. Nova York: Institute on Women and Criminal Justice.
- Gartner, R.; Webster, C. M.; Doob, A. N.** (2009). "Trends in the imprisonment of women in Canada". *Canadian journal of crime and criminal justice* (núm. 51, pàg. 169-198).

- Gelb, K.** (2003). "Women in prison: Why is the rate of incarceration increasing?". A: *Evaluation in crime and justice: Trends and methods*. Canberra: ACT.
- Gelsthorpe, L.** (2010). "What works with women offenders". M. Herzog-Evans (ed.). *Transnational criminology manual* (vol. 3, pàg. 223-235). Nimega: Wolf Legal Publishers.
- Gelsthorpe, L.** (2013). "Working with women in probation: Will you, won't you, will you, won't you, won't you join the dance". A: P. Ugwudike; P. Raynor (eds.). *What works in offender compliance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gelsthorpe, L.; Hedderman, C.** (2012). Providing for women offenders: The risks of adopting a payment by results approach. *Probation journal* (núm. 59, pàg. 374-390).
- Gelsthorpe, L.; Larrauri, E.** (2013). "Gender and crime in Europe". A: S. Body-Gendrot; M. Hough; K. Klarezsi; R. Levy; S. Snacken (eds.). *The Routledge handbook of European criminology* (cap. 11). Abingdon (Oxon): Routledge.
- Gelsthorpe, L.; Loucks, N.** (1997). "Magistrates' explanations of sentencing decisions". A: C. Hedderman; L. Gelsthorpe (eds.) (1997). *Home Office research study. Understanding the sentencing of women* (núm. 170). Londres: Home Office.
- Gelsthorpe, L.; McIvor, G.** (2007). "Difference and diversity in probation". A: L. Gelsthorpe; R. Morgan (eds.). *The handbook of probation*. Devon: Willan.
- Gelsthorpe, L.; Morris, A.** (2002). "Women's imprisonment in England and Wales". *Criminal justice* (núm. 2, pàg. 277-301).
- Gómez Bravo, G.** (2003). "Las prisiones de Eva. Mujer y cárcel en el siglo XIX". *Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales* (tomo LVI, pàg. 351-384) [en línia].
- Hales, L.; Gelsthorpe, L.** (2012). *The criminalisation of women*. Cambridge: University of Cambridge / Institute of Criminology.
- Hannah-Moffat, K.; Shaw, M.** (2003). "The meaning of 'risk' in women's prisons: A critique". A: B. Bloom (ed.). *Gendered justice: Addressing female offenders* (pàg. 45-68). Durham (Carolina del Nord): Carolina Academic Press.
- Harpham, D.** (2010). *Offender volumes report 2009*. Wellington (Nova Zelanda): Department of Corrections.
- Hearn, J.** (2004). "From hegemonic masculinity to the hegemony of men". *Feminist Theory* (vol. 1, núm. 5, pàg. 49-72).
- Hedderman, C.** (2010). "Government policy on women offenders: Labour's legacy and the Coalition's challenge". *Punishment and society* (vol. 4, núm. 12, pàg. 485-500).
- Hedderman, C.** (2011). "Policy developments in England and Wales". A: R. Sheehan; G. McIvor; C. Trotter (eds.). *Working with women offenders in the community* (pàg. 26-44). Cullompton: Willan.
- Hedderman, C.; Dowds, L.** (1997). "The sentencing of men and women". A: C. Hedderman; L. Gelsthorpe (eds.) (1997). *Home Office research study. Understanding the sentencing of women* (núm. 170). Londres: Home Office.
- Hedderman, C.; Gelsthorpe, L.** (eds.) (1997). "Understanding the sentencing of women". *Home Office research study* (núm. 170). Londres: Home Office.
- Horn, R.; Evans, M.** (2000). "The effect of gender on pre-sentence reports". *Howard journal of criminal justice* (vol. 2, núm. 39, pàg. 184-197).
- Jiménez, M.** (2014). "Los orígenes de las cárceles de mujeres en España: las Galeras". *VI Congreso virtual sobre historia de las mujeres* [en línia].
- Kruttschnitt, C.; Gartner, R.** (2003). "Women's imprisonment". M. Tonry (ed.). *Crime and a review of research* (vol. 30, pàg. 1-80). Chicago (IL): University of Chicago Press.
- Kruttschnitt, C.; Savolainen, J.** (2009). "Ages of chivalry, places of paternalism". *European journal of criminology* (núm. 9, pàg. 225-247).
- Lash, B.** (2006). *Conviction and sentencing of women in New Zealand 1995-2004*. Wellington (Nova Zelanda): Ministry of Justice.

- Lawston, J.** (2013). "Prisons, gender responsive strategies and community sanctions: The expansion of punishment in the United States". A: M. Malloch; G. McIvor (eds.). *Women, punishment and social justice. Human rights and penal practices* (pàg. 109-120). Abingdon (Oxon): Routledge.
- Lee, M.** (2007). "Women's imprisonment as a mechanism of migration control in Hong Kong". *British journal of criminology* (núm. 47, pàg. 847-60).
- Mair, G.; Brockington, N.** (1988). "Female offenders and the Probation Service". *Howard journal of criminal justice* (vol. 2, núm. 27, pàg. 117-126).
- Martin, J.; Kautt, P.; Gelsthorpe, L.** (2009). "What works for women? A comparison of community-based general offending programme completion". *British journal of criminology* (núm. 49, pàg. 879-899).
- McIvor, G.; Burman, M.** (2011). *Understanding the drivers of female imprisonment in Scotland* (núm. 2). Glasgow: Scottish Centre for Crime and Justice Research.
- Melis, F.** (2010). *Ponencia: Mujeres en prisión. XII Jornadas Nacionales del Área Social de Pastoral Penitenciaria* [en línia].
- Ministerio del Interior** (2009). *Programa de acciones para la igualdad entre mujeres y hombres en el ámbito penitenciario*. Madrid: Secretaria General de Instituciones Penitenciarias [en línia].
- Ministry of Justice** (2012). *Statistics on women and the criminal Justice System 2011: A Ministry of Justice publication under Section 95 of the Criminal Justice Act 1991*. Londres: Ministry of Justice.
- Miranda, M.; Martín, M. y Vega, C.** (2003). "Mujeres inmigrantes en prisión. Articulación de las políticas penales y de extranjería en el contexto de la Unión Europea". *Cuaderno de trabajo* n° 3 [en línia].
- Moore, L.; Jemphrey, A.** (2013). "Women's imprisonment in Northern Ireland: Social exclusion, punishment and breaches of rights". A: M. Malloch; G. McIvor (eds.). *Women, punishment and social justice. Human rights and penal practices* (pàg. 27-38). Abingdon (Oxon): Routledge.
- Moxon, D.** (1988). "Sentencing practice in the Crown Court". *Home Office research study* (núm. 103). Londres: Home Office / HMSO.
- Newburn, T.; Stanko, E.** (eds.) (1994). *Just boys doing business? Men, masculinities and crime*. Londres: Routledge.
- Patel, S.; Stanley, S.** (2008). *The use of the community order and the suspended sentence order for women*. Londres: Centre for Crime and Justice Studies.
- Pearson, R.** (1976). "Women defendants in magistrates' courts". *British journal of law and society* (núm. 3, pàg. 265-273).
- Player, E.** (2005). "The reduction of women's imprisonment in England and Wales: Will the reform of short prison services help?". *Punishment and society* (núm. 7, pàg. 419-439).
- Quaker Council for European Affairs** (2007). *Women in prison: A review of the conditions in member states of the Council of Europe*. Brussel·les: Quaker Council for European Affairs.
- Raeder, M.** (2006). "Gender-related issues in a post-booker federal guidelines world" [accessible en línia]. *McGeorge Law Review* (vol. 37, núm. 3, pàg. 1-66).
- Redondo, S; Martínez, A. y A. Pueyo, A.** (2011). *Factores de éxito asociados a los programas de intervención con menores infractores*. Madrid: Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad [en línia].
- Ross, R.; Fabiano, E.** (1986). *Female offenders: Correctional afterthoughts*. Jefferson (Carolina del Nord): McFarland.
- Schwartz, J.; Steffensmeier, D.** (2007). "The nature of female offending: Patterns and explanation". A: R. T. Zaplin (ed.). *Female offenders: Critical perspectives and effective interventions* (2a. ed., pàg. 43-76). Boston (MA): Jones and Bartlett.
- Sentencing Council for England and Wales** (2012). *Definitive guideline on drug offences*. Londres: Sentencing Council.

- Serrano, M. D.** (2010). "La consideración del género en la ejecución de las penas privativas de libertad". *Estudios penales y criminológicos* (vol. XXX, pàg. 481-544) [en línia].
- Sharpe, G.** (2012). *Offending girls: Young women and youth justice*. Abingdon (Oxon): Routledge.
- Sheehan, R.** (2013). "Justice and community for women in transition in Victoria, Australia". A: M. Malloch; G. McIvor (ed.). *Women, punishment and social justice. Human Rights and penal practice* (pàg. 342-360). Abingdon (Oxon): Routledge.
- Sheehan, R.; McIvor, G.; Trotter, C.** (2007). *What works with women offenders*. Devon: Willan Publishing.
- Sheehan, R.; McIvor, G.; Trotter, C.** (2011). *What works with women offenders*. Cullompton: Willan.
- Steffensmeier, D.; Schwarz, J.** (2009). "Trends in girls' delinquency and the gender gap: Statistical assessment of diverse sources". A: M. Zahn (ed.). *The delinquent girl*. Philadelphia (Pennsilvània): Temple University Press.
- Taylor, K.; Blanchette, K.** (2009). "The women are not wrong: The approach is wrong". *Criminology & public policy* (vol. 8, núm. 1, pàg. 221-229).
- Troshynski, E.** (2012). "Human trafficking". A: W. DeKeseredy; M. Dragiewicz (eds.). *Routledge handbook of critical criminology* (pàg. 342-360). Abingdon (Oxon): Routledge.
- United Nations** (2010). *United Nations rules for the treatment of women prisoners and non-custodial measures for women offenders (the Bangkok Rules)*. GA/SHC/3980. Lloc: General Assembly of the United Nations.
- University of Cincinnati Corrections Institute Women Offenders.** "Women's risk needs assessment" [en línia]. [Data de consulta: 12 de gener de 2013].
- Villagrà, P.; González, A.; Fernández, P. et al.** (2011). "Perfil adictivo, delictivo y psicopatológico de una muestra de mujeres en prisión". *Adicciones* (vol. 23, núm. 3, pàg. 219-226) [en línia].
- Wacquant, L.** (2009). *Punishing the poor: The neoliberal government of social insecurity*. Durham: Duke University Press.
- Walmsley, R.** (2006). *World female imprisonment list*. Londres: King's College / International Centre for Prison Studies.
- Worrall, A.** (1990). *Offending women*. Londres: Routledge.
- Worrall, A.** (2002). "Rendering women punishable: The making of a penal crisis". A: P. Carlen (ed.). *Women and punishment: The struggle for justice* (pàg. 47-66). Cullompton: Willan.
- Yagüe, C.** (2007). "Mujeres en prisión. Intervención basada en sus características, necesidades y demandas". *Revista Española de Investigación Criminológica* (artículo 4, núm. 5) [en línia].
- Yin, S.** (2008). *Are US girls becoming more violent?* Washington (DC): Population Reference Bureau.
- Zahn, M. A.; Brumbaugh, S.; Steffensmeier, D. i altres** (2008). *Violence by teenage girls: Trends and context*. Washington (DC): US Department of Justice.
- Zaplin, R.** (ed.) (1998). *Female offenders: Critical perspectives and effective interventions*. Gaitersburg (Maryland): Aspen Publishers.